

**Mo:fo:s Andeb We Fo:l Eyo:
Kolin
Kaluka:isalemo: Sa:sa:liga:fo:
Asuluma:no: towo: we**

Kolin sa:s us a:namio: hida:yo:wo: mada alan fa:la:dowabiki, Fo:l eyo: mo:fo:s andeb we ho:len a:na sa:sa:liga:fo:. Keliso kaluka:isale nolba:yo: to mogago:wo: Fo:lbo:wo: sio: ko:lo:, e kele asulo:wo: mada alan dowo:. Fo:l eyo: Kolin kaluka:isale o:lia:yo: towo: digala:sa:ga:, i o:lia:yo: wa:ka a:sagalema:no: a:laki, mo:fo:s andeb we eyo: a:na sa:sa:lo:.

Fo:l eyo: to mo:mo:da sa:lakiyo: a:la:sa:sa:lo:. Fo:l elo: tamin amilo: Kolin kaluka:isalemo:lo: to halaido: sio:wo:, a:la:ta:ga: elo: dimido:wo:lo: a:no: ko:lo: mada sio:. Eyo: to halaido: a:no: imo:wo: mo:sa:ma:no: asulo:ko:sega iyo: a:la:iyaki to mogago:wo: sio: ko:lo:, o:go: a:na ilikiyo: to halaido: we imo:wo: a:na sio:. A:la:ta:ga: iliyo: to we da:da:sa:ga: man a:no: digalalega, e a:namio: mada sagale alifa:ib.

Ho:len a:namio: Keliso kaluka:isale ko:lo: Yu-dia hen a:namilo: sen i a:namio: hida:yo:wo: alan fa:la:dowaki, wa:feyo: kalu o:ngo: elen. A:la:ta:ga: Fo:l eyo: moleyo: imo: dia:ha:na:niki kegeo:. A:la:fo:ko:lo: heb 8 o:lia: heb 9 a:namio:, Fo:l eyo: Kolin kaluka:isalemo:wo: nanog dimi-dama:no: a:namio: moleyo: to:loma:kiyo: kufa: us ililo:wo: digidalitaki sio:.

Fo:l eyo: mo:fo:s we edakiyo: a:la:sa:sa:lo:. Kolin sa:s us a:namio: madalilo: iliga:felo: kalu nolo: ya:sa:ga: a:na siliki, Fo:l e wiyo: ko:lo: sana to:lolakiyo:, iliga:felo: kalu hendeleyo: ika: a:la:sa:la:lab, a:la:ta:ga: Fo:l elo: iliga:felo: nanog dimido: a:no: wa:la: sa:ndaki sa:lab a:la:sa:sa:lo:.

¹ Ne Fo:l, Godeya: ene asulo:wa: ilikiyo:, ne da:feyo: ko:lo:, ne Ya:su Kelisowa:lo: iliga:felo: kalu nowo: ne. Ni nao Timoti naino: mo:fo:s we Kolin tilidabu kaluka:isale o:lia:, malilo: kaluka:isale Akaya hen amilo: sab gimo: sa:sa:liga:to:l. ² Do Gode o:lia: Alan Ya:su Keliso o:lia:ma: ha:fo: disa:lan man a:no:lo:, ha:sa mesa:no: man a:no:lo: gi o:lia: doma:ki dulugu so:lo:l.

Gode eyo: nio: nofolaki ha:nolo alita:sen

³ Niliyo: Do Godeyo: wabuluma:niki. Nili Alan Ya:su Kelisowa: ene iyayo: e ko:lo: dowo:. Nofolo alita:seno: mo:wo: e, a:la:ta:ga: hida:yab amilo: asuwa:ta:seno: e. ⁴ Hida:yo:wo: nilo:wa fa:la:dowab amio:, eyo: nio: nofolaki, ha:nolo alita:sen ko:lo:, kaluka:isale nolo: hida:yo:wo: diab amio:, Gode elo: nio: asuwa:ta:sen o:leaumbo:, niliyo:lo: kalu nol a:no:lo: nofolakiyo:, ha:nolo alifa:no:. ⁵ Nagalo: Alan Ya:su Keliso elo: di a:no: ni amilo: wa:lita:ga: ililifo:lab o:leaumbo:, nio: Ya:su amio: ege dowalikiyo:, Godeya: ene nofolakilo: ha:nolo alita:sen man a:no:lo: ni amio: mada wa:lita:ga: ililifo:lab. ⁶ Iliga:felo: kalu nililo: hida:yo: dio:l a:ma:yo:, Kolin gi ko ha:sa mesea:ki gab, a:la:ta:ga: Gode eyo: gio:

asuwa:taki a:ma:la: gasilima:ki gab. Gode eyo: nio: ha:sa mesa:no: ta:talikiyo:, gio:lo: ha:sa mesea:ki gab. A:la:ta:ga: ha:sa mesa:no: a:ma:yo: tilidabu gililo:wo: halale alita:lab ko:lo:, nililo: hida:yo: dia:i ha:na:lab o:leaumbo:, gio:lo: a:la:ka dia: ya:mela:ib. ⁷ Hida:yo: nililo: dio:l we, gio:lo: diab ko:lo:, ha:sa mesa:no: nililo: dio:l a:no:lo: gio:lo: diab. A:la:fo:ko:lo: tilidabu gililo: a:no: halale dowai ha:nab a:la:asulo.

⁸ Nao nado i, hida:yo: alan nililo: A:sia hena silikilo: di a:no:, gio: fanda asuluma:ki sa:ma:nigo:l. Hida:yo: a:no: alan fa:la:dowaki, niliyo: mo:tiginima:no: dowo: ko:lo:, hida:yo: a:ma:yo: nio: sana to:lolaki, nio: soma:nigaba:le a:la:asulo: ko:sega mo:sowo:. ⁹ Hendele hida:yo: a:ma:yo: nio: sana soma:nigab a:la:asulo: ko:sega, ninin halaido: amio: mo:kagayaki, Godeya: ene halaido: a:na kagama:ki, hida:yo: a:no: a:na fa:la:dowo:. Mo:wo: ene halaido: a:ma: ilikiyo:, sowo: kaluwo: a:ma:la: a:dasi alita:sen. ¹⁰ Hida:yo: alan di a:namio: nio: sana soma:no: dowo:. Ko:sega Gode eyo: nio: ga:li sili alifa: ko:lo:, tif amio:lo: eyo: nio: ga:li mesea:ki, sili alifa:ib. Niliyo: to a:no: tili asulufo:liki halale kagafo:lo:l. ¹¹ Giliyo:lo: nio: asuwa:foma:ki, Godemo: dulugu sa:la:bi. A:la:dimidalikiyo:, kalu modo:wa:lo: dulugu sa:lab a:na ilikiyo:, Gode eyo: nio: asuwa:fa:ib ko:lo:, kaluka:isale iyo: asuwa:tab a:no: da:dakiyo: Godemo:wo: mada o:m a:la:sa:ma:ib.

Fo:l e ilo: amio: mo:ane ko:lo: sio:

¹² Ho:lenu: tambo nili mano: digalo: dimida:sen. Kaluka:isale nolbo:wo:lo:, gimo:wo:lo: man dimido: a:no: kalaba dia:taki, Godeya: siwa:l amio:lo: mada nafale dimido:. Nili asulo: amio: digalo: dimido:l a:la:asulo: ko:lo:, nio: mada sagalab. Niliyo: kaluwa:lo: asulo: a:no: ko:lo: kudu anema. Godeya: ene ha:fo: disa:lan man a:no: ko:lo: kudu ha:naki dimido:. ¹³⁻¹⁴ Niliyo: gimo:wo: mo:fo:so: sa:sa:lakiyo:, giliyo: dinafa agela:sa:ga:lo: fanda asuluma:no: dowo: a:no: ko:lo: sa:sa:lo:. Iliga:felo: kalu nililo: gimo:lo: tamin amilo: dimida:len a:no: giliyo: heb heb a:la:asulo: ko:sega, tif amio: gio: tambo fanda asululima:ki asulab. A:la:dimida:lalikiyo:, nili Alan Ya:suwa: ho:len a:namio:, niliyo: gimo:lo: mada sagalab o:leaumbo:, giliyo:lo: nimo:wo: a:la: sagalema:ib. ¹⁵⁻¹⁶ Ne a:la:bo: mada fanda asulo: ko:lo:, ne gio: ba:ba:ni mia:no: a:la:asulaki dimidaefa:. Tamin amio: ne gili amisa:n ami ko:le mia:no:, a:la:ta:ga: Masedonia a:na ha:na:ga:yo:, a:ma:la: gilo:wa wa:ka mia:no: a:la: dimidaefa:. A:la:go: kibo:bowo:, gio: asufa:yo: a:la:yo: o:li dimabe. A:la:go:ko:lo: ne gilo:wa a:la:ga:yo:, ne Yudia ha:nalikiyo:, giliyo: ne sagale alita:ga: iliga:foma:ki a:la:asulaki dimidaefa:. ¹⁷ Nilo: dimidama:no: a:no: madali dimidaefa: a:la:bo: asula:so:bo. A:la:ta:ga: henfelo: kaluwa:lo: mo:ha:na:no: ilikilo: “A:, ne mia:no:” a:la:do: dikili sa:lan o:leaumbo:, mo:go:.

¹⁸ Gode eyo: to enedo:wo: ho:lenu: tambo kudu ha:na:sen ko:lo:, Godeya: enedo: dimidan

o:leaumbo:, niliyo:lo: to ninindo:wo: kudu ha:nakiyo:, “A:” a:la:sa:lalega, a:no: hendele dimidama:no:. Asulo: a:la: dowakiyo:, mo:sio:.
¹⁹ Ne, Saleso:, a:la:ta:ga: Timotiyo: niliyo: gimo:wo: Godeya: ene so:wa Ya:su Keliso a:no: ko:lo: wido:. Ya:su Keliso eyo: to a:la:yo: mo:sa:lan. Ho:lono: tambo eyo: “A:” a:la:sa:lan. ²⁰ Godeya:lo: “A:” a:la:likilo: dinali sa:la:i mio: a:no:, Ya:suwa:yo: tambo ilili alifa:. A:la:fo:ko:lo: Ya:suwa a:la:ta:ga:yo:, niliyo: Godeyo: wabudakiyo:, “Hendele” a:la:so:lo:l. ²¹ Gode eyo: gi o:lia: ni o:lia:yo: Ya:suwa oga:di alitaki, halaido: melea:ki ta:fo:. Eyo: nio: eno:le a:la:liki da:fe alifa: ko:lo:lab.
²² Gode eyo: nio: eno:le a:la:likiyo:, ele ba:ba:no: nowo: ni amio: difa:. A:la:ta:ga: Gode eyo: ene dinali sio: a:no: hendele dimidama:ib a:la:tili asuluma:ki, ene Mamayo: nili kufa: usa mesea:ki ta:fo:.
²³ Niyo: Godeya: siwa:l amio: gimo:wo: hendele so:lo:l. Gililo: hala dimido: a:no: ne digalema:ni mia:no: ko:sega, niyo: kele asulakilo: hida:yo: a:no: gimo:wo: mo:dia:fa:no: a:laki, Kolin amisa:n amio: bo:bo:gebo: mo:mio:. ²⁴ Gini tilidabuwa ilikiyo:, halale kagayab ko:lo:, niliyo: gili tilid-abuwo: dibodai so:lo:lba. Gio: sagalo: mesea:ki, gi o:lia: nanogo: a:na dio:l.

2

¹ A:la:fo:ko:lo: gio: wa:kabiyo: kele asulo:wo: dowabena:kiyo:, ne gilo: amio: mo:mia:no: a:la:asulo:. ² Ne gilo:wa digalema:ni ya:sa:ga:yo:,

hida:yo:wo: dimialega, giliyo: nemo:wo: kele asuluma:ib ko:lo:, nelo: sagale alifa:no: kalu nowo: aundo:ma doma:ib. ³ Gio: ne sagalema:ki dimido: ko:sega, ne gilo:wa ya:sa:ga:yo:, gio: mogago: dimida:lana ba:dalega, ne mo:sagalema:ib ko:lo:, a:la:bo: dowabena:kiyo:, niyo: mo:fo:so: gilo: amio: tamina sa:sa:liga:fo:. Mo:wo: niyo: a:la:asulab, kelego: nelo: sagale alita:lab a:ma:yo:, gio:lo: imilise a:ma:ka sagale alita:lab. ⁴ Tamin amio: ne kufa: uso: sagalo:lo:ma kele asulo: o:lia: iliki, ya:la:likiyo: mo:fo:so: a:na sa:sa:lo:. Ko:sega niyo: mo:fo:s a:no: gili kufa: uso: hida:ma:ki sa:sa:lo:ma. Ne gi o:lia:yo: mada ha:fo:wo: disa:lo:b a:la:asuluma:ki sa:sa:liga:fo:.

Kaluwa: hala dimido: a:no: ga:lilema

⁵ Kaluwa:lo: hala dimido: a:namio: to halaido:wo: mo:sa:ma:no: asulo:. Ko:sega elo: dimida:sa:ga:lo: hida:yo: fa:la:do alifa: a:ma:yo:, hida:yo: a:no: imilig nemo: ka dimima. Hida:yo: a:no: gio:lo: tambomo: dimiab. ⁶ Gililo: falasilakilo: wa:l emo:lo: dimi a:no: o:li ko:m. ⁷ A:la:fo:ko:lo: eyo: alan kele asula:sa:ga: tilidabuwo: tambo ta:fo: ha:nabena:ki, giliyo: mogago: elo: dimido: a:no: ga:lila:sa:ga:, ene asulo:wo: halale alita:bi. ⁸ A:la:dimidalikiyo:, giliyo: ha:fo: disa:lan man a:no: emo:wo: wa:ka wida:bi. ⁹ Mo:fo:s nilo: tamin amilo: sa:sa:lo: a:no: gio: to nilo:wo: tambo kudu ha:naba:le a:la:liki da:fe ba:daki sa:sa:lo:. ¹⁰ Giliyo: kaluka:isale noma: mogago: dimido: a:no: ga:lila:lalega, niyo:lo: mogago: elo: a:no: ga:lilo:l. Ne gili wiya ilikiyo:, Ya:su Kelisowa: si wa:l amio: mogago: o:bo:ngo:wa:le dimido: a:no:

ga:lilo:l. ¹¹ Nilo: a:la:do: dimida:sen a:ma: mo:wo: we. Sa:da:na: elo: man mogago: dimidama:kilo: dimidai ta:sen a:no: nio: asululi ko:lo:, eyo: nio: mo:tininima:kiyo:, niliyo: mogago: noma:lo:wo: ga:lilo:l.

Nio: Ya:suwa dowaki tininima:no:

¹² Ne Kelisowa: to nafa walama:ni ha:na:ga:, Toloas hen alan a:na fa:la:dowo: amio:, ne nanog dimidama:kiyo:, Alan eyo: togo: kolaefa:

¹³ Ko:sega nao Taitus e misio: a:namio: mo:ba:dabikiyo:, ne kele asulo:wo: mada alan dowo: ko:lo:, niyo: Toloas kaluka:isalemo:wo: “gio: ta:biyo:” a:la:sa:la:sa:ga:yo:, ne Taitus kelema:ni Masedonia ane.

¹⁴ Ko:sega niyo: Godemo:wo: mada o:m a:la:so:lo:l. Mo:wo: Gode eyo: bubo:wo: tiniabiki, nio: Ya:su Keliso eya dowaki, kaluka:isale nolo: tinio: a:no: ba:da:sa:ga: sagalema:kiyo:, Gode e tamina a:la:ta:ga:, nio: tambo tililia:mio:.* Ya:suwa: ene nanogdo: dian kalu niya a:la:ta:ga:yo:, mun nafa ko:lo: fa:fa:sa: dia:ga:lo: heno: tambo ha:nab amilo: dabu o:leaumbo:, ene towo: sa:la:i ha:na:lab. ¹⁵ Keliso eneno: e Godemo:lo: boba dimi amio:, mun nafale Godelo: amilo: ha:na:lab a:no: ni ko:lo:lab. Mun nafa a:no:, kalu Hebenelo: ha:na:no: tog amilo: a:lab a:ma: migi amio:lo: da:da:lab, a:la:ta:ga: de amilo:

2:11: Luk 22.31   **2:12:** Ilig 14.27, 1Kol 16.9   **2:13:** Ilig 20.1

* **2:14:** Lom ame kaluwo: bubo:wo: tinia:sa:ga:yo: ini amisa:na a:ma:la: ha:nakiyo:, kaluka:isaleya:yo: ili wiyo: wabuluma:kiyo:, kamowo: sa:la:i mio:. Kamolo: di kalu i a:no: tamita:ga: ha:nakiyo:, ini ami kalu o:lia: madali nanogdo: dimidama:kilo: tililia:mio: kaluka:isale a:no:lia:yo: tifa a:la:ta:ga: mio:.

ha:na:no: a:ma: migi amio:lo: da:da:lab. ¹⁶ Kalu o:ba:le soma:no: doba:da:lo: ha:nab a:ma:yo:, ni ko:lo: ba:dakiyo: soma:no:wa: ko:lo:n a:no: ko:lo: da:dab. A:la:ta:ga: kalu abeyo: mela:no: doba:da:lo: ha:nab a:no:, mela:no:wa: mun nafa a:no: ko:lo: da:dab. Godeya: to nafa walama:no: we, mada halaido: ko:lo: abe dimidama:iba:le? ¹⁷ Mole dia:no: a:lakiyo:, kalu nolba:yo: Godeya: towo: ko:li ko:lilo: wida:lab ko:sega, niliyo: a:la:ba. Gode eyo: nio: nanog we dimidama:ki da:fea:sa:ga: iliga:fo: ko:lo:, nio: Ya:su Kelisowa ege dowaki, Godeya: ene siwa:l amio: ene towo: digalo:le wida:sen.

3

Godeya:lo: ho:gi dinali saefa: a:ma:no: nanog kalu

¹ Nililo: to so:lo:l we, giliyo: ninina:ma:la:yo: kailaki sa:lab a:la:asulaya? A:la:ba. Giliyo: man nilo: dimida:sen a:no: fanda bo:ba:kiyo:, mo:fo:s kalu nolba:lo: sa:sa:lan a:no:, niliyo: gimo: walama:nikilo: mo:dia:mio:. Kalu nolba:yo: mo:fo:s sa:sa:lo: o:leo:ngo:wo: dia:ya:ga: wida:sen, ko:sega niliyo: a:la:bo: mo:dimido:. A:la:ta:ga: nili wiyo: kalaba dia:foma:kilo: mo:fo:s nowo: gimo:wo: sa:sa:lima:kiyo: mo:dabu ba:ba: ² Mo:wo: gio: nili mo:fo:s sa:sa:lo:wo: o:ngo: ko:lo:, mo:fo:s sa:sa:lo: agelan aumbo:, amisa:n kaluka:isale nolba:yo: gi ba:dakiyo:, nanog nililo: dimidan a:no: fanda asuluma:ib. Nililo: gi ko:lo:

2:16: Luk 2.34, 2Kol 3.5-6
1Kol 9.2

3:1: Ilig 18.27, 2Kol 5.12

3:2:

mada alan asulo: a:namio:, mo:fo:s sa:sa:lo: ko:lo: ta:li aumbo:, ho:lenu: tambo gio: ni o:lia: o:lo:l.

³ Nili nanog dimido: a:na ilikiyo:, gili tilid-abuwo: a:na fa:la:do alifa: ko:lo:, gio: Ya:su Kelisowa: ene mo:fo:s sa:sa:lo: o:ngo: ko:lo: kalaba da:lab. Mo:fo:s we ko:lo: sa:sa:lakiyo:, pena: sa:sa:lo:ma. Mela:no:lo: a:lab Godeya: ene Mama a:ma: sa:sa:lo:. A:la:ta:ga: mo:fo:s a:no: uwa sa:sa:lo:ma. Kaluka:isaleya: kufa: usa sa:sa:li alifa: ko:lo:lab.

⁴ To wema: mo:wo: we. Niliyo: Godeya: siwa:l amio:, Ya:su Kelisowa: halaido: a:na ilikiyo:, nanogo: dimido: ko:lo:, Gode eyo: nanog enedo:wo: nafale fa:la:do alitab a:la:bo: nio: hendele a:la:asulaki halale kagayo:l. ⁵ Hendele ninina:ma:la:yo: nanog we mo:dia:no: dowo:, ko:lo:, nili dimido: a:la:bo: mada mo:sa:ma:no:. Halaido: nililo: we Godeya a:la:ta:ga: di. ⁶ Gode eyo: nio: ene ho:gi dinali saefa: a:ma: nanog dian kaluka:isale doma:ki ta:fo:. Godeya:lo: tamin amilo: dinali saefa: a:no:, ele difa: a:ma: bo:fo:len. Ko:sega ho:gi dinali saefa: we, Godeya: Mamaya: bo:fo:lab. Ele difa: a:ma:yo: soma:no: doba:da: tililia: ha:na:lab. Ko:sega Mama a:ma:yo: kaluka:isalemo:wo: mela:no:wo: dimia:sen.

⁷ Asuluma. Gode eyo: ene eleyo: uwa sa:sa:la:sa:ga:yo:, Mo:sa:sbo: dimi ko:lo:, kaluka:isale ele a:no: mo:kudu ha:nalega, ele a:ma:yo: iyo: soma:no: toga tililia:gane. Gode eyo: eleyo: dia:tab amio:, ene halaido: fo:fo:lesodo: a:no: a:na fa:la:dowo:. O:g ho:len a:namio:

3:3: Kis 24.12, Jer 31.33, Ese 36.26-27   **3:6:** Jer 31.31, Yo:n 6.63, 1Kol 11.25   **3:7:** Kis 34.29

Mo:sa:sa: ene wo:lokano: mada fo:fo:lesodo: ko:lo:, fo:fo:lesodo: a:no: tina:ga: ha:nab a:namio:lo:, Isolael kaluka:isale iyo: e mo:sikudu bo:fo:mela:no: dowo:. ⁸ A:la:fo:ko:lo: ho:gi dinali saefa: ko:lo: Mamaya:lo: bo:fo:lab a:ma:yo:, tamin amilo: delen a:no: tininila:sa:ga:, mada halaido: fo:fo:lesodo: ko:lo:lab. ⁹ Godeya:lo: dinali saefa: mo:lulo: difa: a:ma:yo:, kaluka:isaleyo: falasilo:wo: dimia:sen ko:sega, Godeya: ene fo:fo:lesodo: halaido: a:no: a:namio: elen. Godeya:lo: ho:gi dinali sio: a:ma:yo:, nio: digale alita:li ha:na:lab ko:lo:, dinali sio: ho:gi a:namio:lo: ene fo:fo:lesodo: a:no: mada halaido:leko: dofo: ha:na:lab. ¹⁰ Ho:gi dinali saefa: a:namio: Godeya: halaido:wo: mada fo:fo:lesodaki bumale dowo: ko:lo:, tamin amilo: fo:fo:lesodo: elen a:no: halaido:lo:malo: o:ngo: ba:ba:. ¹¹ Tamin amilo: ele kudu ha:na:len man a:no: kelega:ga: ha:na:lab ko:sega, man a:no: Godeya: ene ho:len halaido: o:lia: mio:. A:la:ta:ga: nanog ho:gi mela:no:lo: dofo:mela:ib a:namio:lo: Godeya: ho:len halaido: a:no: mada alande fa:la:dowa:lab.

¹² Gode eyo: ene dinali sio: ho:gi a:no: nimo:wo: dimi ko:lo:, nio: mo:tagilaki, kalaba halale kagafo:lo:l. ¹³ Mo:sa:s eyo: ho:len fo:fo:lesodo: a:no: e wo:lokan amilo: dowo: a:no: o:tina:lab amio:, Isolael kaluwo: ba:dabena:kiyo:, ene wo:lokano: helebeso:ga: go:lu alifa:. Ko:sega niliyo: Mo:sa:s elo: dimido: o:leaumbo: mo:dimido:l. ¹⁴ Isolael kaluka:isale ili asulo:wo: ko:ndo:fe alifa: ko:lo:, o:g a:namio:lo: mo:luwo: dinali saefa: to a:no: agelab amio:, asulo: ililo:wo:

go:lu alifa: ko:lo: babale dowa:lab. So:g i amilo: go:lufo:lab a:no: Ya:su Keliso eya tili da:daliki a:na dila:ma:ib. ¹⁵ Hendele, tamina a:la:ta:ga: o:g wenamio:lo:, Mo:sa:sa: ele sa:sa:lo: to a:no: agelab amio:, ili asulo:wo: go:lu alifa: ko:lo:, iyo: mo:fanda ba:ba:no: dowab. ¹⁶ Ko:sega kaluka:isaleyo: asulo:wo: nodola:sa:ga:, Alan eya tili da:dab amio:, Gode eyo: so:g go:lu alifa: a:no: dila:sen. ¹⁷ Niyo: Alan a:la:bo: so:lo:loga, Godeya: Mama ko:lo: sa:ma:no:. Godeya: Mamayo: kaluka:isale o:bameya:le dowalega, e ga:li sili alifa: ko:lo:lab. ¹⁸ A:la:fo:ko:lo: nili wo:lokan amilo: go:lu alifa: a:no: tambo dila: ko:lo:, Alana: ho:len fo:fo:lesodo: a:no: niya dowab amio:, nio: hewo: o:ngo: dowaki, ho:len a:no: noldo:wa so:so:lelia:ga: ha:na:lab. A:la:ta:ga: ho:len halaido: imilig a:no: Alana a:la:ta:ga: ya:ga:, ho:len a:ma:yo: nio: nodolalikiyo:, nio: Alana: ene misido: ko:ngo: ta:fela:i ha:na:lab. Alan e Mama ko:lo:, eyo: a:la:dimida:lab.

4

To nafa a:no: ho:len fo:fo:lesodo: o:ngo:

¹ Gode eyo: iliga:felo: kalu nio: nofolaki, nanog we nimo: dimi ko:lo:, nio: ene nanog a:no: dimidama:no:wo: mo:kitanema:no:. ² Niliyo: kaluka:isaleya:lo: sendeloma:no: man wo:no:lelo: dimida:lab a:no: ta:ta:ga: fa:s ta:fo:. Niliyo: madali dikidakiyo: towo: mo:sa:la:sen, a:la:ta:ga: Godeya: ene to mano: dikili widakiyo:, ko:liyo: mo:nodo

---

3:16: Kis 34.34   **3:17:** Yo:n 8.36, Lom 8.2   **4:2:** 2Kol 2.17, 1Tes 2.5

sa:la:sen. Ko:sega niliyo: Godeya: to hendele a:no: kalaba wida:sen ko:lo:, kaluka:isaleya:yo: nili mano: kalaba fanda ba:da:sa:ga: alobanama:ki wido:l. A:la:ta:ga: asulo: ililo:ma:yo: niliyo: Godeya: siwa:l amio: man digalo: dimidab a:la:asuluma:ki wida:sen. ³A:la:ta:ga: kaluka:isale abeyo: Godeya: ene to nafa nililo: wido:l we mo:fanda asululiab a:no:, asulo: ililo:wo: helebeso:ga:lo: go:lu alifa: o:leo:ngo: ko:lo:lab. De hen amilo: ha:na:no: kaluka:isale i a:ma:lo: a:no:ko: go:lu alifa: ko:lo:lab. ⁴Henfelo: wema: madali godeyo: Sa:da:na: e ko:lo:, kaluka:isaleyo: mo:tili dabuma:ki, eyo: asulo: ililo:wo: go:lu alitaki kalifela:lab. Ya:su Keliso e Godeya: ene misido:leyo: e ko:lo:, Ya:suwa: ene halaido: fo:fo:lesodo:, to nafaya a:la:ta:ga:lo: ho:lea:tab a:no:, iyo: ba:dabena:ki, Sa:da:na: eyo: ili asulo:wo: kalifela:lab. ⁵Niliyo: Godeya: towo: widakiyo:, ninin wiyo: kailakiyo: mo:wida:sen. Nili Alano: Ya:su Keliso eka: a:la:liki wida:sen ko:lo:, nio: Ya:suwa: ha:ga dowaki, gili nanog dian kalu o:lo:l. ⁶Gode eyo: sololi usamio: ho:lono: fa:la:doma a:la:likilo: sio: a:ma:yo:, nili asulo: usamio:lo: ho:wo: ho:le alita:sen. Nio: Ya:su Kelisowa: wo:lokano: ko:lo: ba:dakiyo:, Godeya: ene halaido: fo:fo:lesodo: a:no: asuluma:ki go:

⁷Ho:len fo:fo:lesodo: to nafaya a:la:ta:ga:lo: fa:la:dowo: a:no:, mada nafale dowo: ko:lo:, kelego: a:no: ni usa dofo:liki ho:lea:ta:lab. Ko:sega nio: go:fo: hen amilo: dimido: o:ngo: a:lab ko:lo:, kelego: nafale a:no: mogago: us a:na a:lab.

4:4: A:fe 2.2, Kolo 1.15, Hibu 1.3
2Kol 3.18

4:6: Mo:mo: 1.3, Ais 9.2,

4:7: 2Kol 5.1

Halaido: we niya a:la:ta:ga:yo: mo:fa:la:dowo:.
 Godelo:wa a:la:ta:ga: mio:lo:b a:la:asuluma:ki gab.
 8 Hida:yo: ko:li ko:lilo:wo: nilo:wa fa:la:dowa:lab
 ko:sega, hida:yo: a:ma:yo: nili halaido:wo:
 mo:sanala:sen. Nio: kele asulakiyo: babale
 dowa:lo:l ko:sega, nili asulo: a:no: tambowo:
 mo:mogagila:sen. 9 Gis kaluwa:yo: hida:yo: ko:li
 ko:lilo: a:no: nimo: dimia:lab ko:sega, Gode eyo:
 nio: gola ba:dakiyo: mo:ta:ta:sen. Kalu nolba:yo:
 nio: hena sana to:lola:lab ko:sega, niyo: tambo
 mogagilakiyo: mo:sana sowo:. 10 Ya:suwa:lo:
 nagalo: dia:sa:ga:lo: sowo: o:leaumbo:, niliyo:lo:
 nagalo:wo: dia:i ha:na:lo:l. Dia:i ha:na:lo:l
 a:ma:yo:, Ya:suwa: mela:no:wo: ni amio: dowo:ka:
 a:la:liki widakigab. 11 Kalu nolba:yo: Ya:suwo:
 sana sowo: ko:lo:, nio: o:silikilo: e nanog dimida:i
 ha:na:lab wenamio:, nio:lo: sana soma:no: dowab.
 A:la:dimidab amio: soma:no: do:mo: wema:yo:
 Ya:suwa: mela:no: a:no: kalaba widakigab.
 12 A:la:fo:ko:lo: iliga:felo: kalu niliyo: Ya:suwa:
 to nafayo: widab amio:, nio: sana soma:no: migi
 kudab ko:sega, nanog nililo: dimida:lo:l a:ma:
 ilikiyo:, gio: mela:no: mela:no:wo: dia:lab.
 13 To we Godeya: bugo: amio: a:la:sa:sa:lo:,
 “Ne Gode amio: tilidabu ko:lo:, to we a:na
 sio:,” a:la:sa:sa:lo:. Man elo: dimido: o:leaumbo:,
 niliyo:lo: Gode amio: tilidabu ko:lo:, ene towo:
 o:wida:lo:l. 14 Niliyo: a:la:asulab. Gode Ya:su
 Alando: a:ma:la: dasi alifa: a:ma:yo:, nio:lo: Ya:su
 o:lia: doma:ki dasi alita:sa:ga:yo:, gio:lo: nio:lo:
 elo:wa kagama:ki tililia: mia:ib. 15 Kelego:

nilo: amilo: fa:la:dowa:lab a:ma:yo: gi ko:lo: asuwa:takigab. Godeya: ha:fo: disa:lan man a:no: kaluka:isale modo: amio: golalikiyo:, iyo: Godeya tilida:ba:ib ko:lo:, mada o:m a:la:bo: alan sa:ma:ib. Mada o:m a:la:bo: towo: modo: sa:la:i ha:nalikiyo:, Godeya: wiyo: alan wabuluma:ib.

¹⁶ A:la:fo:ko:lo: niliyo: ene nanog dia:no:wo: mo:kitanema:niki. Hendele nili do:mo:wo: mo:gaima:no: dowab ko:sega, ho:leno: tambo Gode eyo: nili asulo: us amio: mela:no:wo: ho:gi a:dimia:lab. ¹⁷ Hida:yo: nililo: dia:i ha:na:lab we alandema, ho:len abolda:su doma:ib. Ko:sega hida:yo: nililo: diab a:ma:yo:, fo:fo:lesodo: halaido: ko:ngo: mela:no: a:no: niya doma:ki ta:tab. Fo:fo:lesodo: gesego: a:ma:yo: hida:yo: nililo: diab a:no: tambo tinio: ko:lo:lab. ¹⁸ A:la:fo:ko:lo: nili siya:lo: ba:dab kelego: a:no: mo:sikudu ba:daki, siya:lo: mo:ba:dan kelego: a:no: ko:lo: sikudu ba:ba:niki. Mo:wo: kelego: nili siya:lo: ba:dab we ho:len abolda:su doma:ib. Ko:sega kelego: siya:lo: mo:bo:do:l a:no: mela:no: mela:no: doma:ib.

5

Do:mo: ho:giyo: Hebene dia:no:

¹ Nili do:mo: o:gdo: a:lab we, helebeso:g a o:ngo: ko:lo:lab. Nili do:mo:wo: sowalikiyo:, helebeso:g a ko:lo: bidi ane o:ngo: dowab. Nio: helebeso:g a we ta:ta:ga: ha:nalikiyo:, nili mayo: mela:no: ha:na:ga:, Hebene hen amilo: a ho:gi dimido: a:no: ko:lo: dia:ib. A a:no: kaluwa: dagiya:yo: mo:dimido:. Do:mo: ho:gi

a:no: Godeya: dimido: ko:lo:, do:mo: a:no: ko:ngo:
 mela:no: mela:ib. ² A:la:fo:ko:lo: o:go: nio:
 nagalo: nea:liki asulakiyo:, “Ne henfelo: we
 ta:ta:ga:, Hebene ha:na:sa:ga:yo:, do:mo: ho:gi
 a:no: dimo:losa:” a:la:asulab. Do:mo: ho:gi
 dia:no: a:no:, Godeya: nimo:lo: helebeso:g ho:gi
 ko:lo: sa:ga:le alitan auma:ib. ³ Ni amio: so:g
 ho:gi a:no: sa:ga:le alitab amio:, nio: hagulabo
 dowo:wo: mo:ba:ba:ib. ⁴ Nio: helebeso:g a us
 wena o:so:l wenamio:, nagalo:wo: ba:da:likiyo:
 nea:sen. Nio: hagulabowo: mo:doma:no: asu-
 laki, Hebene helebeso:g ho:gi a:no: sa:ga:lema:no:
 asulab. A:la:do: gan aumbo:, soma:no: do:mo:
 nililo: we ta:ta:ga:, mela:no:lo: a:lab do:mo: a:no:
 ko:lo: dia:no: asulab. ⁵ Nio: do:mo: ho:gile a:no:
 dima:kiyo:, Gode eyo: nio: da:felia:sa:ga: a:na dim-
 idaefa:. Gode eyo: nimo:wo: kelego: nafa a:no:
 hendele dimia:no:lo:b a:lakiyo:, Gode eyo: ene
 Mamayo: nimo: ko:le dimi.

⁶ Nio: a:no: asulakiyo:, ho:leno: tambo amio:
 halale kagafo:lo:l. Nio: henfelo: do:mo: we
 o:a:lab wenamio:, Alan Ya:su o:lia:yo: ene hen
 amio: mo: o:lo:l a:la:asulo:. ⁷ Kelego: nililo:
 dia:no:wo:, o:go: nili siya:yo: mo:ba:daki, tilid-
 abuwa halale kagata:ga: ha:na:lo:l. ⁸ Kelego: we
 hendele fa:la:doma:ib a:la:bo: nio: fanda asululi
 ko:lo:, nio: do:mo: we ta:ta:sa:ga:, Alan Ya:su
 o:lia: mesa: ha:na:no: mada asulab. ⁹ Ko:sega
 nio: do:mo: o:lia: wena o:silikiyo:lo:, a:la:ta:ga:
 henfelo: do:mo: we ta:ta:ga: Alana: hena si-
 likiyo:lo:, nililo: dimidama:no: wa:la:b kelego:wo:

5:2: Lom 8.23
Kolo 1.10, 1Tes 4.1

5:6: Hibu 11.13-16

5:8: Fili 1.23

5:9:

we. Niliyo: man Ya:suwa:lo: asulab a:no: ko:lo: dimida:mela:niki. ¹⁰ Mo:wo: Ya:su eyo: nili man dimidan a:no: alobanama:kiyo:, nio: tambo ene wo:lokana kagama:ib. Nio: do:mo: o:lia: ilikilo: man dimida:len a:no:, nafale dimida:lena:le, mo-gago: dimida:lena:le, aloba:da:sa:ga:, wa:lo: a:na dimia:ib.

Kaluka:isaleyo: Gode o:lia: ege doma:kiyo:, niliyo: nanogo: dimida:sen

¹¹ Nio: Godeyo: tagilaki, e ha:ga dowas:en. A:la:fo:ko:lo: niliyo: kaluka:isaleya: asulo:wo: nodoma:ki halale wida:sen. Gode eyo: nio: kalu weo:ngo:lo:b a:la:bo: fanda asululi. A:la:ta:ga: giliyo:lo: nio: fanda asuluma:ki asulo:l. ¹² Nililo: to so:lo:l we, ninin a:ma:la: duludaki so:lo:lba. Widan kalu nolba:yo:, inina:ma:la:yo: aloba:daki, inin wiyo: kailaki duluda:sen ko:sega, inin asulo:wo: mo:alobana ba:da:sen. A:la:fo:ko:lo: giliyo: nio: kalu nafa a:la:bo: fanda asula:sa:ga: dofo:likiyo:, widan kalu nolbo:wo: man nililo: a:no: a:ma:la:yo: o:li sa:ma:ib. ¹³ Nili nanog dimidab wenamio:, no:nolo: dimidabo:lo:b giliyo: a:la:asulalega, nanog a:no: Godeya:no: ko:lo: diabo:lo:b a:la:asula:bi. Ko:sega giliyo: nili asulo:wo: digalo: iliki, nanogo: dimidabo:lo:b a:la:bo: asulalega, nanog a:ma:yo: gio: ko:lo: asuwa:taki dimidab. ¹⁴ Niliyo: a:la:asulo:. Hen nililo:wo: kalu imilig noma:yo: dia:sa:ga: sowo: ko:lo:, nio:lo: tambo e o:lia: sowo: ko:lo:lab. A:la:fo:ko:lo: nio: nanog dimidama:kiyo:, Ya:su Kelisowa: ene ha:fo: disa:lan man a:ma:yo:

nio: digidalita:lab. ¹⁵ Ya:su e kaluka:isaleyo: tambo asuwa:taki sowo:. Nio: ninina:ma:la:yo: sagalema:ki dimido:ma. Ko:sega niliyo: Ya:sumo: sagalaki kudu ha:na:melea:kiyo:, e a:na sowo:. A:la:ta:ga: e sowabikiyo:, Gode eyo: e a:ma:la: dasi alifa:

¹⁶ A:la:fo:ko:lo: niliyo: henfelo: kaluwa:lo: nol ko:lo: aloba:dan aumbo: wa:kabiyo: mo:aloba:ma:no:. Hendele tamin amio: niliyo: man a:no: ko:lo: kudu ha:naki, Ya:suwo: a:na aloba:no:. Ko:sega o:go: niliyo: a:la:bo: mo:dimidan. ¹⁷ A:la:fo:ko:lo: kaluka:isale abeyo: Ya:su amilo: ege dowab a:no: Gode eyo: e mada ho:gi ta:tab. Mela:no: mo:lulo: elen a:no: kelege dowaki, mela:no: ho:gile fa:la:dowab.

¹⁸ Kelego: nilo: amilo: fa:la:dowab a:no: tambo Godeya: ene dimidab. Tamin amio: nio: Gode o:lia: gis dia:len ko:sega, Ya:suwa:lo: nanog dimido: a:na ilikiyo:, nio: tililia:ga: Gode o:lia: ege doma:ki ta:fo:. A:la:ta:ga: kaluka:isale Gode o:lia:lo: gis dia:lab a:no:, Gode o:lia: ege doma:kilo: tililia: mia:no: nanog a:no: nimo: dimi. ¹⁹ To nililo: wida:lab a:no: we. Gode eyo: Ya:su elo: nanog dimido: a:na a:la:ta:ga:yo: henfelo: kaluka:isaleyo: e o:lia: ege doma:ki ta:fela:lab.

Eyo: henfelo: kaluka:isaleya:lo: mogago: dimida:len a:no: mo:asula:len. A:la:ta:ga: Gode eyo: kaluka:isale o:lia:lo: egema:no: to walama:no: a:no: nimo: dimi. ²⁰ A:la:fo:ko:lo: Gode eyo: kaluka:isaleyo: ho:lema:kiyo:, eyo: niya a:la:ta:ga: sa:la:lab. Niliyo: Ya:suwa: ene

---

5:15: Lom 14.7-8   **5:17:** Lom 8.1, Gala 6.15   **5:18:** Lom 5.10   **5:19:** Lom 3.23-25

mego:f dowaki, gimo:wo: a:la:so:lo:l, “Gio: gis dimidan man a:no: ta:ta:ga:, Gode o:lia: ege doma.” ²¹ Keliso e mogago:wo: mo:dimidan ko:sega, nio: Ya:suwa dowaki, Godeya: siwa:l amio: digalo: kaluka:isale fa:la:doma:kiyo:, Gode eyo: nio: asuwa:taki, mogago: nililo:wo: Ya:suwa: wa:la difa:.

6

¹ Nio: nanogo: Gode o:lia: diakiyo:, towo: gimo:wo: halaido: a:la:so:lo:l, “Godeya:lo: ha:fo: disa:lan man a:no: gio: di ko:lo:, kelego: nafale gilo: di a:no: walabena:ki halaido: dofo:lubi.”

² Godeya: ene bugo: amilo: sa:sa:lifa: da:labo: we, “Ho:lende a:namio:, gililo: ho:idab a:no: ne dabu. A:la:ta:ga: gilo: a:ma:la:do: gasilia:no: ho:len a:namio:, niyo: gio: a:na asufa:.”

Gio: dabuma. Asuwa:fa:no: ho:lende a:no:, o:go: fa:la:dowab. A:la:ta:ga: gilo: a:ma:la:do: gasilia:no: ho:len a:no:lo: o:gdo: we. ³ Kalu imilig noma:yo: nili nanog di a:no: o:ngo:malo:ngo: ba:dabena:kiyo:, niliyo: halabo: mo:dimido:.

⁴ Man nafa nililo: dimida:sen a:ma:yo:, nio: Godeya: ene nanog dian kaluka:isale hendeleka: a:la:li widakigab. A:no: ko:lo: widakiyo:, man nililo: dimida:seno: we. Hida:yo: ko:li ko:lilo: nilo:wa fa:la:dowab amio:lo:, kalu nolba:yo: nimo:wo: mogago: dimida:lab amio:lo:, nio: halale kagayaki, Godeko: kudu ha:na:lo:l. ⁵ Kalu nolba:yo: nio: yame tandaab amio:lo:, dibolowa to:lolab amio:lo:, a:la:ta:ga: gisa:yo: nio: sana

soma:ni bana galia:tab amio:lo:, nio: halale kagaya:sen. Nio: ma:no: ma:no:wo: aundo:ma dowab amio:lo:, mida:iyo:wo: mo:alilab amio:lo:, nanogo: tiniab amio:lo:, nio: halale kagayaki, nanogo: dimida:lo:l. ⁶ Nio: mano: malilo:le dimidakiyo:, asulo: nafaleyo: ko:lo: alobana ta:lia:sen. Nio: nol o:lia:yo: ha:sa dowaki, ha:fo: disa:lan. Nio: Mama Malilo:wa dowaki, nolo: mada alan asula:sen. ⁷ Niliyo: to hendeleyo: ko:lo: wida:sen. Godeya: ene halaido: a:na ilikiyo:, nio: nanogo: dimida:sen. Digalo: man a:no:, biyo: o:lia: ba:iso:bo o:lia: o:ngo: ko:lo:, nolo: nili dagi ililiba: ta:liaki, nolo: dagi fo:fo:doloba: ta:liakiyo:, nanogo: a:na dimida:sen. ⁸ Kalu nolba:yo: nili wiyo: duludalikiyo:lo:, nolba:yo: nio: sendelo alitalikiyo:lo:, nio: man digalo: kudu ha:na:sen. A:la:ta:ga: kalu nolba:yo: niyo: sada:daki, nolba:yo: nio: man nafale dimidab a:la:sa:la:sen. Kalu nolba:yo: nio: madali tolo: sa:lan kalu a:la:sa:la:sen ko:sega, to hendelelo: sa:la:seno: ni we. ⁹ Kalu nolba:yo: nio: asulo: ko:sega, nolba:yo: nio: o:ngo:malo:ngo: ba:da:sen. Nio: soma:no: o:ngo: dowo: ko:sega nio: mela:no: o:so:l. Nio: digalakiyo: falasilo:wo: di ko:sega, nilo: mo:sana sowo:. ¹⁰ Nolba:yo: nio: kele asula:liki hida:yo: sab a:la:asulo: ko:sega nio: sagalo: dowo:sen. Nolba:yo: nio: wa:feyo: kalu a:lab a:la:asula:sen ko:sega, niliyo: nolbo:wo: kelego: nafaleyo: alan dima:ki asuwa:ta:sen. Nolba:yo: nio: kelego:lo:ma kalu a:lab a:la:asula:sen ko:sega, Godeya: ene kelego: nafale a:no: tambo ni amio:

da:lab.

¹¹ Kolin kaluka:isale gimo:wo: niliyo: to nolo: wo:no:lebo: mo:dia:taki, kalab amio: sa:la:i ya:len. Niliyo: gio: mada alan asulo: ko:lo:lab.

¹² Nililo: gimo:lo: ha:fo: disa:ma:no:wo: mo:ko:lo: ko:lo:lab. Ko:sega giliyo: ni o:lia:yo: ha:fo:wo: mo:disa:ma:no: asulaki, ginin kafo:lab. ¹³ To nilo: so:lo:l we, no:no:n so:walemo:lo: sa:lan aumbo: gimo: so:lo:l. Nililo: gimo:lo: ha:fo: disa:lo:l o:leaumbo:, giliyo:lo: ni o:lia:yo: ha:fo:wo: a:la:disa:ma.

Nio: mela:no:lo: a:lab Godeya: ene a

¹⁴ Tilidabu kaluka:isale o:lia: ha:la: kaluka:isale o:lia:yo: imilo:ma ko:lo:, gio: uayo: gasa dowaso:bo. Man digalo: o:lia: man mogago: o:lia:yo: uayo: mo:gasa downan. Ho:len o:lia: sololi o:lia:yo: ida:nino: mada mo:doma:ib. ¹⁵ Ya:su Keliso o:lia: Sa:da:na: o:lia:yo: ege dowakiyo: mo:gasa downan. Keliso kaluka:isale o:lia: ha:la: kaluka:isale o:lia:yo: asulo: imiliseyo: mada mo:doma:ib. ¹⁶ Godeya: malilo: a a:no:lia: madali gode a:no:lia:yo: ida:nino: mo:gasa downan. Nio: mela:no:lo: a:lab Godeya: ene a ko:lo:lab. Godeya: ene tamina saetakiyo: a:la:sio;

“Ne i o:lia: siliki, i o:lia: sia:mela:no:

Ne ili Gode doma:no:, a:la:ta:ga:
iyo: kaluka:isale nino: doma:ib.”

¹⁷ A:la:ta:ga: Alan eyo: to nowo: a:la:sio;

“Gio: kaluka:isale a:no: ta:ta:ga;

ko:na: dowabi.

Mogago:lo: da:lab a:namio: ani dowaso:bo.

A:la:dimidalikiyo:, niyo: gio: a:na
ho:lelia:sa:ga: tilidoma:no:.”

18 “Ne gili go:l doma:no: a:la:ta:ga:,
gio: ni kalu so:wa o:lia: ka:isale so:wa o:lia:
doma:ib.
Halaido:lo: A:lab Gode niyo: a:la:so:lo:l.”

7

1 Ni milile, niliyo: to dinali sio: a:no: o:ma
di ko:m. A:la:go:ko:lo: nili do:mo: o:lia: mama
o:lia:lo: mogago: doma:kilo: dimida:lab kelego:
a:no: tambo dila:sa:ga:, nio: nafale doma:niki.
Nio: tagilaki, Godeya: ha:ga dowakiyo:, man
malilo:le elo: a:no: ko:lo: kudu ha:na:niki.

Fo:l e sagalo:wo: alan dowo:

2 Giliyo: ni o:lia:yo: ha:fo:wo: disa:ma. Nio:
nolbo:wo: halalo: mo:dimido:. Kaluka:isale nolo:
mo:mogagi alifa:. A:la:ta:ga: kaluka:isale nolo:
dikidakiyo:, kelego: ililo:wo: mo:afale di. 3 Niyo:
gililo: hala dimido: a:namio: mo:sasendeo:l.
Niliyo: gio: mada alan asulo: a:la:bo: tamina
sio:. Nio: o:silikiyo:lo:, sowalikiyo:lo:, gi o:lia:yo:
ha:fo:wo: disa:laki dowa:i ha:na:mela:no:. 4 Niyo:
gio: kaluka:isale nafale a:la:asulaki, kaluka:isale
nolba: siwa:l amio: gili wiyo: duluda:sen. Hida:yo:
nolo: nelo: amilo: fa:la:dowab wenamio:, ne
halale kagayo:l. Sagalo: nilo:wo: wa:lita:ga:
ha:na:lab.

5 Nio: ya:sa:ga: Masedonia wena silikiyo:, nio:
ha:salo: mo:dowo:. Hida:yo: ko:li ko:lilo:wo: nilo:
amio: fa:la:dowa:len. Gis kaluwa:yo: nio: alan
dikidia:len. A:la:ta:ga: ne amio: kele asulo:wo:lo:

alan dowaki, tagio: dowo:. ⁶ Ko:sega Gode eyo: kaluka:isale hida:yo:lo: a:lab a:no: ha:nolo alitaki, halale alita:sen. A:la:fo:ko:lo: Taituso: nilo: amilo: mio: a:ma: ilikiyo:, Gode eyo: nio: sagale alitaki, nio: ha:sa mesea:ki ta:fo:. ⁷ A:la:ta:ga: Taitus e nilo: amilo: mio: a:no: ko:mba. Gililo: emo:lo: ha:fo: disa: a:ma:yo:lo: ne sagale alitaki asufa:. Gililo: nemo:lo: dimido: a:no: ko:lo: nofolo asulakiyo:, ne o:lia: ha:fo: a:disa:la:sa:ga:lo:, gio: ne kudu ha:na:no: asulab a:no:, Taitus eyo: nemo:wo: malolo: me ko:lo:, a:ma:yo:lo: ne sagale alifa:.

⁸ Mo:fo:s nilo: tamin amilo: sa:sa:liga:fo: a:ma:yo: gili asulo:wo: hidalifa: ko:sega, nilo: sa:sa:liga:fo: a:namio: niyo: o:li sa:sa:lo: a:la:asulo:l. Tamin amio: ne kele asulo: ko:sega hida:yo: gilo: amilo: fa:la:dowab a:no:, ho:lono: abolda:su dowo: ko:lo:, o:go: ne mo:kele asulab. ⁹ Hendele ne sagalo: dowo:. Sagalo: nilo: a:ma:yo: gililo: hida:yo: di a:namima. Ko:sega kele asulakilo: hida:yo: gililo: di a:ma:yo:, gili asulo:wo: a:ma:la: nodo alifa: ko:lo:, ne a:na sagalo:l. Hida:yo: gilo: di a:no:, Gode eyo: gimo:wo: dima:ki a:la:asulo: ko:lo:, to nililo: saga:fo: a:ma:yo: gio: mo:mogagila:. ¹⁰ Kele asulo: Godeya a:la:ta:ga:lo: fa:la:dowab a:ma:yo:, gili asulo:wo: nodola:sa:ga: foga:le sama:ki ga:sen. A:la:ta:ga: asulo:wo: nodolab a:namio:, gio: a:ma:la: gasiliaki, ko:ngo: mela:no: dimiakigab. Kele asulo: o:leo:ngo:wo: nafa ko:lo:, gio: dia:no:wo: mo:bea:so:bo. Ko:sega henfelo: kaluwa:lo: kele asulo: a:ma:yo:, soma:no: fa:la:do alitakigab. ¹¹ Gio: dinafa asuluma. Kele asulakilo: hida:yo: gimo:lo: Godeya:lo: dimiab

a:ma:yo:, man nafale ko:li ko:lilo: a:no: gi amio: fa:la:do alifa:. Man a:no: we. Man nafayo: gio: iligi dimidan. Hala gililo: dimido: a:no: bo:e digalema:no: asulab. Hala dimidan a:no: mada mo:bea:lab. Gio: Godeyo: tagio: dowan. Giliyo: ne o:lia: a:ege doma:no: asulab. Giliyo: to nililo: a:no: kudu ha:na:no: asulab. A:la:ta:ga: giliyo: kalu halalo: dimidab a:no: digalema:no: asulan. Hala dimido: a:no: digalab amio:, gio: halalo: mo:dimido:wo: o:ngo: ba:da:sen. ¹² Niyo: mo:fo:s we sa:sa:lakiyo:, kaluwa: hala dimido: a:no: ko:lo: sio:ma. A:la:ta:ga: hida:yo:lo: di kaluka:isaleyo: asuwa:foma:ki sa:sa:lo:ma. Ko:sega gio: Godeya: siwa:l amio: ge nili mili hendele a:la:asuluma:ki a:na sa:sa:lo:. ¹³ A:la:fo:ko:lo: man gililo: dimido: a:ma:yo: nio: halale alitaki, ha:sa mesea:ki ta:fo: ko:lo: nio: sagalab.

Ko:sega we ko:mba. Giliyo: Taitusa: ene asulo:wo:lo: halale alifa: ko:lo:, elo: sagalaki, a:la:ta:ga: nio:lo: mada sagalo:wo: alan dowo:. ¹⁴ Tamin amio: niyo: man nafa gililo: a:no: Taitusbo:wo: sio: ko:lo:, man gililo: dimido: a:ma:yo: ne mo:sendelo alifa:. Ho:lenu: tambowo: niliyo: gimo:wo: to hendeleyo: ko:lo: sa:la:sen. A:la:do: sa:la:sen o:leaumbo:, Taitusbo:lo: to sio: a:no:lo: hendele fa:la:dowo:. ¹⁵ Taitus e gilo:wa yab amio:, gio: e ha:ga dowaki, e dinafa tili dowo: ko:lo:, to elo: sa:labo: dinafa kudu ane. Taitus eyo: gililo: man dimidab a:no: a:asulakiyo:, gimo:wo: sagalaki, ha:fo:wo: alan disa:lab. ¹⁶ Niyo: gio: mano: mada nafale dimidama:ib a:la:asulo: ko:lo:, ne mada sagalo:wo: alan dowo:.

8

Giliyo: Keliso gao nolo: asuwa:ta:bi

¹ Ni nao nado i, ha:fo: disa:lan man a:no: Masedonia sa:s kaluka:isaleya:lo: Godeya a:la:ta:ga:lo: di a:no: gimo: sa:ma:nigo:l. ² Hida:yo: alano: ilo:wa fa:la:dowa:labikiyo:, iyo: wa:feyo: kaluwo: o:ngo: dowo:. Ko:sega iyo: hida:yo: a:no: dia:likiyo:, sagalo:wo: alan dowaki, Keliso kaluka:isale Yudia hen amilo: sab i a:no: asuwa:takiyo:, iliyo: moleyo: modo: ko:lo: kegea:sa:ga: dimi. ³ Man ililo: dimido: a:no: ne ba:ba: ko:lo: fanda sa:ma:nigo:l. Ililo: mole da:lab a:no: aloba:da:sa:ga:, heb ililo: aumbo: da:fea:sa:ga: dimiaki, a:la:ta:ga: heb nolo:lo: a:bata:ga: dimi. Ililo: dimidama:no: a:no: noma:yo: mo:dibodaki, inido: asulab aumbo: dimi. ⁴ Masedonia kalu iliyo:, tilidabu kaluka:isale Yudialo: sab i a:no: asuwa:fa:no:wo: mada alan asulakiyo:, “Niliyo:lo: dimia:no:wo: o:liya:le” a:la:liki dabu ba:da:len. ⁵ Nili asulakiyo: iliyo: moleyo: dimia:ib a:la:asulo: ko:sega, dimian man nafa a:no: ili tinio: ko:lo:lab. Tamin amio: inin ko:le Alanbo: dimia:sa:ga:yo:, iyo: Godeya:lo: asulab au kudu ha:naki, ni o:lia:yo:lo: ha:fo:wo: disa:. ⁶ A:la:fo:ko:lo: niliyo: Taitus e a:ma:la: gilo:wa mena:kiyo: sio:. Taitus e tamina gilo:wa silikiyo:, dimia:no: mole gililo: a:no: e mo:mo:da kegeo:. O:go: Yudia kaluka:isale o:lia:lo: ha:fo: disa:ma:no: nanog elo: mo:mo:do: a:no: giliyo: kedefoma:kiyo:, niliyo: Taitus emo:wo: sio:. ⁷ Gio: kelego: tambo amio: man

nafale dimida:sen. Gili tilidabuwo:lo:, to gililo: sa:lano:lo:, gili asulo:wo:lo:, man digalo: gililo: dimidama:no:wo:lo:, ni o:lia:lo: ha:fo: disa:lan a:no:lo: tambo giliyo: mada tinio: ko:lo:lab. A:la:go:ko:lo: gio: ha:fo: disa:lakiyo:, nanog wenamio:lo: giliyo: a:la:dimida:lubi.

⁸ Giliyo: mada a:la:dimida:bi a:la:bo: niyo: eleyo: gimo:wo: mo:saeto:l. Ko:sega gililo: ha:fo: disa:lan man a:no: hendelo:b a:la:likiyoy:, niyo: alobana ba:ba:no: asulab ko:lo:, ha:fo: disa:lan man gililo:wo:lo: a:la:ta:ga: kalu nolba:lo:wo:lo: dinafa dibibia:sa:ga:, alobana ba:ba:no:. ⁹ Nili Alan Ya:su Kelisowa: ene ha:fo: disa: man a:no: gio: asululi ko:lo:lab. E kelego:wo: modo: ko:sega, gi asuwa:takiyo: e wa:feyo: kalu o:ngo: fa:la:dowo:. E gi asuwa:takilo: wa:feyo: kalu dowo: a:ma:yo:, gio:lo: wilo: doma:ki go:. ¹⁰ Mole kegenema:no: nanogo: we, no:no:n asulo: ko:lo: sa:ma:nigo:l. Dona ta:fo: hononamio:, nanog a:no: gili ko:le dimidama:no: asula:sa:ga:yo:, tamina gili mo:mo:do:. ¹¹ A:la:fo:ko:lo: o:go: giliyo: nanog a:no: mada kedela:bi. Tamin amilo: gililo: sagala:likilo: mo:mo:da di o:leaumbo:, edakiyo:lo: a:la:ka sagala:li kedela:bi. Gililo: da:lab o:leaumbo: dimia:bi. ¹² Kalu abeyo: kelego:wo: Godemo:wo: mada dimia:no: asulalega, Gode eyo: a:no: ko:lo: ba:da:sa:ga: sagalema:ib. Ge moleyo: alan deliki dimialikiyo:lo:, ha:lu deliki dimialikiyo:lo:, Gode eyo: gemo:wo: sagalema:ib. ¹³⁻¹⁴ Giliyo: kaluka:isale nol asuwa:tab a:namio:, gio: hida:yo:wo: dima:ki

so:lo:ba. O:go: gi amio: kelego:wo: modo: dowab a:namio:, iyo: a:na asuwa:foma. A:la:ta:ga: i amio: kelego:wo: modo: dowalega, gio:lo: a:na asuwa:fa:ib. A:la:dimida:lalikiyo:, gio: tambo imilo:le dofo:mela:ib. ¹⁵ Godeya: ene bugo: amio: towo: a:la:sa:sa:lo: ko:lo: da:lab. “Kalu abeyo: modo:lo: kegeo: a:ma:yo: wala:ma:no: hebdo: mo:dowo:. A:la:ta:ga: kalu abeyo: ha:lula:sulo: kegeo: a:ma:yo:lo:, eyo: ma:no:wo: mo:kele dowo:.”

Fo:l eyo: kalu otaleno: Kolin a:na iliga:fo:

¹⁶ Gode eyo: Taitusa: asulo:wo: da:galifa: ko:lo:, nilo: gimo:lo: mada asuwa:fa:no: asulab o:leaumbo:, eyo: gio: asuwa:fa:no: asulab. A:la:fo:ko:lo: niyo: Godemo:wo: mada o:m a:la:so:lo:l. ¹⁷ Niliyo: e a:ma:la: gilo:wa hamana:ki dabu ba:ba: amio:, eyo: o:lika: a:la:sio:. Hendele e nanog a:no: dimidama:no:wo: mada alan asulab ko:lo:, ene asulo: amio: e gilo:wa mia:no: asulufo:lab. ¹⁸ A:la:gabiki niliyo: ao nowo: e o:lia: hamana:ki iliga:to:l. Sa:so: tambo amio:, kalu a:no: Godeya: to nafa walama:no:wo: o:lilo:biki ba:ba:. ¹⁹ A:la:ta:ga: a:no: ko:mba. Sa:s kaluka:isale wema:yo: kalu a:no: da:fea:sa:ga:, nio: mole a:no: Ya:lusalemo: dia:ha:nab amio: ni o:lia: hamana:ki da:feyo:. Ha:fo: disa:lan man nililo: diab wema:no:, Alana: wi a:no: ko:lo: dulugu alitaki a:la:ta:ga:, nio: nao nolo: asuwa:fa:no: asulab a:la:li widakigab. ²⁰ Nili mano: kalu nolba:yo: ba:da:ga:yo:, nio: sada:dabena:kiyo:, nio: mole alan we dia:ga:

ha:na:no: a:namio:, kalu we o:lia: tililia: ha:na:no:
²¹ Niliyo: man digalo: dimidama:no: asulo:l.
 Digalo: dimidama:no: a:no:, Alana: siwa:l amilo:
 ko:mba. Kaluka:isaleya: siwa:l amio:lo: mano:
 digalo: dimidama:no: asulab.

²² A:la:ta:ga: niliyo: nao nowo: a:la: o:lia:
 hamana:ki iliga:to:l. Niliyo: kalu we nanog
 ko:li ko:lilo:wa da:fe kedo: a:namio:, e ho:lenu
 tambowo: sagala:liki, nanogo: dia:no: ba:ba:. Kalu
 we gio: moleyo: hendele kegenema:ib a:la:asulaki,
 e gilo: amilo: mia:no:wo: alan asulab. ²³ Taituso:
 no:no:n mili ko:lo:, gi asuwa:foma:kiyo:, e
 nanogo: ne o:lia:yo: dia:sen. Tilidabu kalu
 a:la: nililo: e o:lia:lo: hamana:kilo: iliga:fo: a:no:,
 sa:sa: da:fea:sa:ga: iliga:fo: ko:lo:, a:la:ma: nanog
 dimidab a:na ilikiyo:, Ya:su Kelisowa: wiyo: ko:lo:
 dulugu alitab. ²⁴ A:la:go:ko:lo: giliyo: man nafa
 dimido:lo:b a:la:bo:, sa:s kaluka:isaleyo: tambo
 asuluma:kiyo:, giliyo: kalu otalen wemo:wo:
 ha:fo:wo: disa:la:bi. A:la:galikiyo: nililo: gi wi
 ko:lo: dulugu sio: a:no:, iliyo:lo: hendelelo:b
 a:la:asuluma:ib.

9

*Keliso kaluka:isale nolo: asuwa:fa:no: a:lakiyo:
 moleyo: kegeo:*

¹⁻² Gililo: Keliso kaluka:isale nolo: asuwa:takilo:
 mole dimia:no: asulab a:no: ne asulo:. Niyo: gili
 wiyo: Masedonia kaluka:isaleya: siwa:l amio:
 wabulu sa:la:sen. Niyo: towo: imo:wo: a:la:sio:
 “Kaluka:isale Akaya hen amilo: sab a:ma:yo: dona

ta:fo: hononamio:, moleyo: iliga:fa:no: a:la:liki dimidaefa: ko:lo:lab,” a:la:sio:. Gililo: dimido: a:ma:yo: ili asulo:wo: digidalitabiki, iliyo:lo: mole dimia:no:wo: kedab. A:la:fo:ko:lo: Keliso kaluka:isale asuwa:takilo: boba kelego: dimia:no: a:no: gio: o:ma asulo: ko:lo:, niyo: wa:kabiyo: sa:ma:no:wo: mo:ililo:. ³ Ko:sega gili wi ko:lo: dulugu sio: a:no: madali o:ngo: dowabena:kiyo:, niyo: nao otalen we gilo:wa iliga:to:l. Niyo: giliyo: mada dimia:ib a:la:sio: ko:lo:, hendele gio: dimidalia:ga: dimina:kiyo:, kalu otalen we gilo:wa iliga:to:l. ⁴ Niyo: Masedonia kalumo:wo: giliyo: moleyo: mada dimia:ib a:la:liki sio: ko:lo:, ne Masedonia kalu o:lia: gilo: amio: yakiyo:, gio: mo:dimidali elena ba:dalega, nio: sendelowaki, a:la:ta:ga: gio:lo: sendeloma:ib a:la:asulo:l. ⁵ A:la:fo:ko:lo: nao otalen we gio: boba kelego: dimia:no: sio: a:no: dimidalima:kiyo: tamina gilo:wa iliga:to:l. A:la:galikiyo: ho:len nelo: fa:la:dowab amio:, niyo: moleyo: mo:susi ha:iyo:l a:na ilikiyo:, gio: hendele dimia:no: dimidaefo:lono:lo:b a:la:widaki gab.

Godemo:wo: sagala:li dimia:bi

⁶ Gio: to we dinafa asuluma. Kalu abeyo: eyo: ha:lula:su gelalega, ma:no:wo: ha:lula:su dia:ib. A:la:ta:ga: kalu abeyo: eyo: alan gelalega, ma:no:wo: modo: dia:ib. ⁷ A:la:fo:ko:lo: ginin asulo:wa:yo: dinafa alobanalia:sa:ga:, kelego: dimia:no: asulab a:no: ko:lo: dimia:bi. Asulo: gilo:wo: hida:yo: ilikiyo: mada dimia:so:bo. A:la:ta:ga: kalu noma: diboda sa:labiki dimio:l

a:la:asulakiyo: dimia:so:bo. A:la:do: asulakilo: dimiab a:no: nafayo: mo:doma:ib. Kaluka:isale abeyo: sagala:likilo: dimiab a:no: Godeyo: sagala:sen. ⁸ Godeya: ene ha:fo: disa:lan man a:no: gi amio: wa:li alifelema:ib. A:la:galikiyo: ho:lono: tambo kelego: gilo: da:lab a:no: modo: dowaki, nanog nafa ko:li ko:lilo: a:no: dimidama:kiyo:, walele ane dowa:mela:ib. ⁹ Godeya: ene bugo: amio: kalu abeyo: Godelo: kudu ha:nab a:ma:lo: dimidama:ib a:no: ko:lo: sa:lakiyo: a:la:sa:sa:lo:,

“Kaluwa:lo: fo fifan aumbo:, eyo: wa:feyo: kalumo:wo: kelego:wo: modo: dimia:sen.

Gode eyo: man digalo: elo: dimidan a:no:leko: asulufo: mela:ib.”

¹⁰ Gode eyo: elo: gelan kalumo:wo: uso: gelema:ki dimi ko:lo:, ma:no: ma:no: hendele a:no:lo: dimia:sen. A:la:dimida:sen ko:lo:, Gode imilise eyo: gimo:wo:lo: uso: gelema:kiyo: modo: dimia:ib ko:lo:, man digalo: gilo: a:ma: ilikiyo:, Gode eyo: fo hendeleyo: modo: heda:laliki a:na tula:mela:no: ta:fa:ib. ¹¹ Giliyo: ho:lono: tambowo: kalu nolbo:wo: kelego:wo: sagala:liki dimina:kiyo:,

Gode eyo: kelego: ko:li ko:lilo: a:no: gimo: dimia:ib. A:la:ta:ga: boba kelego: ko:lo: gililo: dimiab amilo: nililo: dia:ha:na:ga:lo: dimia:no: a:namio:, kaluka:isale modo: i a:ma:yo: Godemo:wo: mada o:m a:la:sa:ma:ib.

¹² A:la:fo:ko:lo: gililo: nanog dimido: a:ma:yo:, Godeya: ene kaluka:isale Ya:lusalemdo: sab a:no: ko:lo: asuwa:taki go:. A:la:ta:ga: iyo: kelego:wo: kele dowo:wo: mo:doma:ib ko:lo:, iliyo:

Godemo:wo: mada o:m a:la: sa:la:melea:ki go:
¹³ Gio: Kelisowa: ene to nafa a:no: tilida:da:sa:ga:
 kudu ha:na:lab a:namio:, nanog nafa gililo:
 dimidab a:ma:yo:, tilidabu gililo: a:no: ko:lo:
 kalaba widaki gab. A:la:go:ko:lo: kaluka:isale
 nolba:yo: nanog gilo: a:no: nafale ba:dakiyo:,
 iliyo: Godeyo: ko:lo: wabuluma:ib. A:la:ta:ga:
 gililo: kelego: modo: ko:lo: imo:lo: dimiab a:no:
 a:la:ta:ga:, kaluka:isale nolbo:lo: dimiab a:no:lo:,
 iyo: ba:ba:ib ko:lo:, iliyo: Godeya: ene wiyo:
 wabudaki dulugu sa:ma:ib. ¹⁴ Godeya: ene ha:fo:
 disa:lan mano: gi amio: mada ililifo:labo:lo:b
 a:la:bo: iyo: asuluma:ib. A:la:fo:ko:lo: iliyo: gio:
 mada alan asulaki, gio: ha:sa mesea:ki, Godemo:
 dabu ba:daki, dulugu sa:la:mela:ib. ¹⁵ Godeya:
 boba kelego: nimo:lo: dimi a:no:, mada alan
 ko:lo: a:lab. Bo:ba a:no: ko:lo: digalelo: fanda
 sa:ma:no:wo: mo:ililo:. Niliyo: Godeya: ene boba
 dimi we mada o:m a:la:sa:la:mela:niki.

10

*Fo:l eyo: kaluwa:lo: e sada:da:lab a:no: a:ma:la:
 sio:*

¹ Kalu nolba:yo: towo: nelo: doba:da:yo: diga:li
 sa:lakiyo: a:la:sio:, “Fo:l e ni o:lia:lo: elen ho:len
 a:namio:, e enena:ma:la: ha:ga dowa:sen, ko:sega
 e ko:na: dowakiyo:, eyo: towo: nimo:wo: ha-
 laido: sio: ko:lo:lab.” Iliyo: a:la:sio: ko:sega,
 Ya:su e enena:ma:la: ha:ga dowakilo: ha:sa dowan
 o:leaumbo:, ne Ya:suwa: man a:na dowakiyo:, to
 we gimo:wo: sa:ma:nigo:l. ² Kalu nolba:yo: nio:

henfelo: mano: kudu ha:naki, nanogo: a:na dimida:lab a:la:sa:la:lab ko:lo:, niyo: towo: i o:mo:wo: halaido: sa:ma:no:. Ko:sega ne gilo:wa yalikiyo:, to halaido: o:leo:ngo:wo: gimo:wo:lo: sa:labena:ki, dinafa dowa:bi. ³ Kalu ne o:lia:lo: eteab a:no: buban aumbo: dimida:lab. Nio: hendele henfelo: wena so:l, ko:sega henfelo: kaluwa:lo: kegakilo: buban o:leaumbo: nio: a:la:bo: mo:dimidan. ⁴ Buban kelego: ko:lo: nililo: ta:lisab we, henfelo: wenamilo: buban kelego: o:leo:ngo:ma. Buban kelego: wenamio:, Godeya: ene halaido:wo: a:lab ko:lo:, gis kaluwa: halaido: a:no: o:li bidila:ma:ib. ⁵ Kalu nolba:yo: towo: madali sa:lakiyo:, asulo: inido:wo: iwalu dia:taki kaila:sen. A:la:do: gab a:ma:yo: kaluka:isaleyo: Godeyo: mo:fanda asuluma:kiyo: togo: ili ka:la:lab. Ko:sega asulo: ililo:wo:, a:la:ta:ga: to mo:lilo: sa:lab a:no:lo: tambo niliyo: sana to:lolaki o:ngo:ma ta:ta:sen. A:la:ta:ga: gis kalu ko:lo: dibolo amilo: to:lo alitan aumbo:, niliyo: ili hala asulo: a:no: kalaba wido: ko:lo:, ili asulo:wo: nodola:sa:ga:, Keliso ko:lo: kudu hamana:ki ta:ta:sen. ⁶ Giliyo: Kelisowa: ene towo: tambo kudu ha:nalikiyo:, niliyo: kalu abeyo: a:la:iyaki, tolo: mo:kudu ha:na:lab a:no: tambo falasila:ma:no:.

⁷ Giliyo: kelego: gililo: ba:dab a:no: mada dinafa aloba:da:bi. Kalu abeyo: e hendele Ya:suwa:no:le dowo:l a:la:asulalega, e to we dinafa fanda asuluma:ib. E Ya:suwa:no:le dowo: o:leaumbo:, nio:lo: Ya:suwa:no:le dowo:l. ⁸ Alan eyo: nio: nanog we dima:kiyo:, da:fea:sa:ga: wiyo: dimi ko:lo:, tilidabu gililo:wo: anama:kiyo: nanog a:no:

nimo: dimi. Tilidabu gililo: a:no: mogagila:ma:ki dimima. A:la:fo:ko:lo: Gode elo: nimo:lo: wi dimi a:na ilikiyo:, niyo: mo:sendelowaki, sagala:liki maloloma:no:. ⁹ Ko:sega niyo: mo:fo:s we gio: tagi alitaki sa:sa:lo: a:la:bo: asula:so:bo. ¹⁰ Kalu nolba:yo: ne ko:lo: sa:lakiyo: a:la:sio:, “Fo:la: mo:fo:s sa:sa:lo: a:namio:, towo: halaido: ko:li ko:lilo:wo: sa:sa:lifa: ko:lo: da:lab. Ko:sega eneno: nilo:wa mio: amio:, e halaido:lo:ma dowaki, to elo: wido: a:no: o:ngo:malo:ngo:, fa:fa:selabi dabu.” ¹¹ Kalu abeyo: to o:leo:ngo:lo: sa:lab i a:no: to we dinafa asuluma. Ne heno: ko:na: dowakilo: nilo: mo:fo:s amilo: gimo:lo: to halaido: sa:sa:liga:fo: o:leaumbo:, ne ya:ga: gi o:lia: dowakiyo:, o:leauka halaido: sa:ma:no:. ¹² Kalu i a:ma:yo: inin wiyo: kailaki dulugu sa:la:lab. Kalu i a:ma:yo: ne hendele tininila: kibo:bowo:, ne no:no:na:ma:la: kailakiyo:, ne i o:lia:yo: imilo:ka: a:la:bo: mo:so:mo:lo. Ko:sega kalu i a:ma:yo: a:la:bo: dimida:sen. Iliyo: ini mano: imilo:wa:le a:la:liki da:fe ba:da:lab. A:la:ta:ga: iliyo: egelebo: aloba:dakiyo:, mano: abe tiniaba:le a:la:likiyo:lo: da:fe keda:lab. Kalu abeyo: a:la:do: dimida:lab we asugdo:ma dowaki gab.

¹³ Godeya:lo: nanogo: nimo:lo: dimidama:kilo: difa: a:no:ko: sagala:liki maloloma:nigo:l. Ko:sega kalu nolbo:lo: dimidama:kilo: dimi a:no:, niliyo: sagala:liki mo:maloloma:no: dowo:. Nanogo: nililo: gi o:lia:lo: dimida:lo:l we, Godeya:lo: nimo:lo: nanog dimiyo: us a:na da:lab ko:lo:, a:no: malolo: meaki so:lo:l. ¹⁴ Nio: gilo: amio: ya:ga:yo: towo: mo:wido: kibo:bowo:, nio:

sagala:likiyo: mo:so:mo:lo. Ko:sega tamin amio: nio: gilo: ami ko:le ya:ga:, Kelisowa: to nafa a:no: wido:. A:la:fo:ko:lo: nanog dio:l wenamio:lo: nio: sagala:liki malolo: mea:nigo:l. ¹⁵ Kalu nolba:lo: nanog dimido: a:namio: ni dimido: a:la:bo: mo:kailaki sa:lan. Godeya:lo: nanog nimo:lo: dimidama:kilo: dimi we, niliyo: digale dimidama:no: asulo:. Ko:sega asulo: nililo:wo: we. Gili tilidabuwo: alan fa:la:dowalikiyo:, nanog nililo: dio:l we gi usamio:lo: alan fa:la:doma:ib. ¹⁶ A:la:ta:ga: niliyo: to nafayo: gili fa:s amilo: amisa:n kandayo: a:namio:lo: walama:ni ha:na:no:. Kalu nolo: hen a:namio: tamin amio: walama:ni ane kibo:bowo:, nanog a:na ilikiyo: nio: sagala:likiyo: mo:so:mo:lo. Ko:sega kalu nolo: towo: a:namio: mo:walama:ni ane ko:lo:, nio: a:na ha:nalega, niyo: nanog a:no: o:li sagala:li sa:ma:no:. ¹⁷ Ko:sega Godeya:lo: bugo: amilo: sa:sa:lo: o:leaumbo:, niliyo: a:la:dimidama:niki. Bugo: amio: a:la:sio: ko:lo: da:lab, “Kalu abeyo: ene wiyo: duludakilo: ka:ila:ma:no: asulab a:no:, Kalu Alana: wiyo: ko:lo: duludaki, nanog elo: dimido: a:no: nafale a:la:sama,” a:la:sa:sa:lo:. ¹⁸ Nio: asulo:. Kalu abeyo: enena:ma:la: sagalakilo: ene wilo: duludab a:no:, Godeya: siwa:l amio: kalu a:no: wilo:ma doma:ib. Ko:sega kalu o:ba:le Alan eyo: emo:lo: sagalakilo: e wilo: duludab a:no:, e hendele wiyo: doma:ib.

11

Fo:l o:lia: madali tolo: widan kalu o:lia: alobana

ba:ba:

¹ Niyo: to we ko:lo: sa:lab amio:, giliyo: ne no:nolaki, no:no:n wi ko:lo: duludab a:la:asuluma:ib, ko:sega, niyo: towo: sama:ki ta:foma. ² Gio: ga bolo: kalulo: mo:ba:ba: o:ngo: dowo: ko:lo:, niyo: gio: Kelisomo: samefo:len. Gio: kalu gilo: same imilig a:ma:no: ko:lo:, gio: kalu nolo: mesela:sa:ga: kudu ha:nalega, Gode elo: mo:beakilo: gadima:ib aumbo:, niyo:lo: a:la:ka gadima:no:. ³ Ko:sega taminde amilo: sowa:ya:lo: safa: to sa:lakilo: If ko:lo: dikido: man o:leaumbo:, gilo: amio:lo: fa:la:doma:ib. A:la:gab amio: gili asulo:wo: no:nolo alitalikiyo:, malilo: man o:lia:, Keliso eko: asula:sen man a:no:lia:yo: gio: ta:fo: ha:na:ib ko:lo: ne tagilab. ⁴ Nelo: tagilabo: mo:wo: we. Kalu o:ba:le gilo: amilo: fa:la:dowab a:no: giliyo: e tililia:sa:ga: kudu ha:na:sen. Tamin amio: niliyo: gimo:wo: Ya:suwo: wido: ko:lo: gio: to a:na tilidabu. Ko:sega kalu nolo: gilo:wa ya:sa:ga:yo:, Ya:su ko:li nowo: widalega, giliyo: kalu a:ma: towo: tili da:daki kudu ha:na:ib. Tamin amio: gio: Godeya: Mamayo: di ko:sega, kalu nolo: gilo:wa ya:sa:ga:yo:, mama ko:li nowo: dima a:la:liki widalega, giliyo: to a:no: tili da:daki kudu ha:na:ib. A:la:ta:ga: tamin amio: gio: Godeya: to nafayo: da:da:sa:ga: tilidabu ko:sega, to ko:li nolo: a:da:dalega, gio: a:no:lo: tilida:ba:ib. ⁵ Madali tolo: wida:lab kalu i a:ma: enena:ma:la: asulakiyo:, “Iliga:felo: kalu alandeyo:, ni ko:lo: dowo:” a:la:asulo:. Ko:sega niyo: asulakiyo:, “Iliyo: ne mo:tinio: ko:lo:lab” a:la:asulo:. ⁶ Ne to

---

11:2: A:fe 5.26-27   **11:3:** Mo:mo: 3.4,13   **11:4:** Gala 1.8-9

11:5: 1Kol 15.10, 2Kol 12.11   **11:6:** 1Kol 2.1,13

man walama: no: wo: hida: dowab ko: sega, asulo: nilo: di we kele dowo: wo: mada aundo: ma. Gio: asulo: nilo: a: no: fanda asululima: kiyo:, niliyo: gimo: wo: kalab amio: wida: li sia: len. ⁷ Niyo: Godeya: ene to nafa a: no: gimo: lo: wida: len amio:, ne mole ha: iyakiyo: mo: wida: len. Ne molelo: mo: diakilo: wida: len a: ma: yo:, no: no: n a: ma: la: yo: gili ha: ga dowaki, gio: ko: lo: dulugu alitaki go:. Nilo: man dimido: a: no: giliyo: ne mogago: dimido: a: la: asulaya: le? ⁸ Ne gi asuwa: foma: kiyo:, sa: s nolba: yo: ne asuwa: tab amio:, niyo: moleyo: a: na dia: sen. A: la: go: ko: lo: ni man a: na ilikiyo:, kelego: ililo: wo: ni afale di o: leo: ngo: dowa: sen. ⁹ Ho: len ne gi o: lia: lo: elen a: namio:, ne kelego: wo: kele dowab amio:, niyo: gimo: wo: hida: yo: wo: mo: dimia: sen. Keliso kalu Masedonia a: la: ta: ga: lo: mio: i a: ma: yo:, ne asuwa: taki dimia: sen. A: la: dimida: likiyo:, niyo: hida: yo: wo: gimo: wo: mo: dimia: len. A: la: ta: ga: tif amio: lo: mo: dimia: mela: no:. ¹⁰ Ya: su Kelisowa: ene to hendeleyo: ne o: lia: a: lab ko: lo:, niyo: to hendeleyo: dinali saeto: l. Gimo: wida: likiyo: moleyo: mo: ha: iya: len ko: lo:, no: no: wiyo: dulugu sa: la: mela: no:. A: la: ta: ga: Akaya heno: tambo amio:, kalu imilig noma: yo: mada mo: ka: ma: ib. ¹¹ Nilo: a: la: do: dimido: wo: mo: wo: ha: ? Niyo: gio: mada alano: mo: asulo: ko: lo: gaba: le? Niyo: gio: mada hendele alan asulo: a: la: bo:, Gode elo: asulo: ko: lo: a: lab.

¹² Kalu nolba: yo: nili wiyo: dia: ga: ha: ga dia: taki, inin wi wabuluma: no: dowakiyo:, kaluka: isaleya: siwa: l amio:, iyo: ni o: lia: da: feaki togo: kedab.

Ko:sega ililo: dimidama:no: a:no: togo: ka:lakiyo:, man nilo: dimida:len a:no: a:la:ka dimida:i ha:na:mela:no:. ¹³ Mo:wo: kalu i we hendele iliga:felo: kaluma. Iyo: madali nanog dimidakilo: dikili sa:lan kaluwo: o:m. Nolba:yo: iyo: Kelisowa:lo: iliga:felo: kalu hendeleyo: o:leo:ngo: bo:ba:kiyo:, iyo: da:feaki dede dimido:. ¹⁴ Ko:sega nio: man ililo: dimidab a:no: ba:da:sa:ga:yo: mo:iligima:no:. Mo:wo: Sa:da:na: e, Godeya: ene ma:mul kalu ho:len fo:fo:lesodo:wo: o:leo:ngo: fa:la:dowabo:lo:b a:la:bo:ba:kiyo:, dedaki dimida:lab. ¹⁵ A:la:fo:ko:lo: Sa:da:na:ya: ene nanog dian kalu iyo:, digalo: nanog dian kalu i o:leo:ngo: fa:la:doma:no: a:lakiyo:, dedakilo: dimidab a:namio:, gio: iliga:so:bo.

Fo:l e iliga:felo: kalu nanog dimidab amio; hida:yo:wo: modo: dia:i ane

¹⁶ Niyo: to we gimo:wo: wa:ka sa:ma:nigo:l. Giliyo: ne no:nolaki babale sa:lab a:la:bo: asula:so:bo. Ko:sega giliyo: ne no:nolaki babale sa:lab a:la:asulalega, a:no:lo: o:li ko:m. Ko:sega giliyo: no:nolo: kaluwo: a:naka melea:kilo: ta:ta:sen o:leaumbo:, nelo: no:no:n wiyo: wabuluma:ki ka ta:ta:bi. ¹⁷ To nilo: we, Kalu Alana:lo: asulab au so:lo:ba. Ne no:nolo: kaluwa:lo: to sa:lan a:gaki, no:no:n wiyo: a:na wabudaki so:lo:l. ¹⁸ Kalu nolo: henfelo: man a:no: ko:lo: kudu ha:nakiyo:, inin wiyo: ko:lo: wabuda:len. A:la:go:ko:lo: niyo:lo: no:no:n wiyo: wabuluma:no:. ¹⁹ Gili asulakiyo:, gio: asulo: nafaleyo: di a:la:asulab ko:sega, kalu no:nolakilo: to halalo: sa:lab i a:no: gili tilidowaki, i a:no: ko:lo: kudu ha:na:lab. ²⁰ Kalu i a:ma:yo: gio:

madali nanog dima:ki dibodalikiyo:lo:, kelego: gililo:wo: ili tambo kedelalikiyo:lo:, gio: madali dikidaki afale dialikiyo:lo:, iyo: kalu alan a:laki kailalikiyo:lo:, iliyo: gili babowa yamelalikiyo:, giliyo: ililo: asulab o:leau ka dimidama:ki ta:ta:sen. ²¹ Ha:iyo:. Halaido: ililo: dowab a:no: ni amio: dowo: kibo:bowo:, ililo: dimidab o:leaumbo:, niliyo:lo: o:li dimidamo:lo. Ko:sega ni amio: halaido: o:leo:ngo:wo: mada aundo:ma ko:lo: ne sendelowab.

Ko:sega kalu i wema:lo: inin wi ko:lo: wabudab o:leaumbo:, niyo:lo: no:no:n wiyo: a:la:wabudaki sa:ma:nigo:l. Ne no:nolo: kalu a:la:do: sa:lab a:no: ko:lo: so:lo:l. ²² Madalilo: widan kalu iyo: Hibulu kaluwa:le? A, iyo: Hibulu kalu a:la:ta:ga: nelo: Hibulu kalu. Iyo: Isolael kaluwa:le? A, iyo: Isolael kalu. Nelo: Isolael kalu. Iyo: Ablahama: ene eso:lo:wa a:la:ta:ga: mio:wa:le? A, nelo: Ablahama: ene eso:lo:wa a:la:ta:ga: mio:. ²³ Iyo: Kelisowa: ene nanogdo: dian kaluwa:le? A, ko:sega ne Kelisowa: ene nanog dian kalu nafale dowaki, nanog ililo: dimida:lab a:no: ni tininila: ko:lo:lab. Ne no:nolo: kaluwa:lo: to sa:la:sen o:leo:ngo: so:lo:l. Nanog halaido: nilo: dia:len a:ma:yo:, iyo:lo: ni tininila: ko:lo:lab. Ho:len modo: ko:lo: ne dibolo amilo: disa:la:len a:namida:yo:, iyo: ni tinio:. Nolba:yo: ne alan yame tandea:labikiyo:, hida:yo: a:namilo: nilo: di a:ma:yo:, kalu i a:no: ni tinio:. Ho:lono: modo: amio: ne ko:na:ma soma:no: dowo:. ²⁴ Yuda kalu iliyo: me olo: a:ma:lo: ne ko:lo: yamela:lowo:wo:, do:la:fo: otalen a:la:ta:ga:

agado:la:fo:. A:la:do: dimida:lowo: agelo:wo: ho:len bila:fo: fa:la:dowo:. ²⁵ Nolba:yo: ne ko:lo: biya:lo: yame tandea:lowo:wo:, ho:len otalen fa:la:dowo:. A:la:ta:ga: ho:len imilig no amio: ne uwa: agodo:. Ho:n ko:su nelo: disa:fo: ha:nab amilo: mogaga:lowo:wo: otalen fa:la:dowo:. A:la:ta:ga: nulu imilise, ho:len imilise a:la:fo:wo: ne so:lu ho:n wa:la ha:lelia: sia:len. ²⁶ Ho:lono: tambo nelo: sia:lab amio:, hida:yo:wo: ko:li ko:lilo: ba:da:sen. Ho:n ta:nowa:i ha:na:lab amio:, hida:yo:wo: dia:sen. Afalo: dian kalu iliyo:, hida:yo:wo: dimia:sen. Niasi kalu iliyo: ne dikidiaki hida:yo:wo: dimia:sen. A:la:ta:ga: Yu kaluka:isalema iliyo:lo: ne dikidiaki hida:yo:wo: dimia:sen. Ne amisa:n alan amio:lo:, kalulo:ma hen a:namio:lo: hida:yo:wo: ba:da:sen. Ne so:lu ho:n usa ha:nab amio:lo:, hida:yo:wo: dia:sen. A:la:ta:ga: madali Keliso dowo: iliyo:lo: nemo:wo: hida:yo:wo: dimia:sen. ²⁷ Ho:lono: tambowo: niyo: nanogo: halaido: ko:li ko:lilo: diaki, nuluwo:lo: dia:likiyo:, ne mo:alila:sen. A:la:ta:ga: ne ma:no: maiyo: o:lia: ho:n maiyo: o:lia:yo: alan dowo:sen. Ho:len nolo: hidab amio: ne hido: so:g ka:ma:no:wo: aundo:ma dowo:sen. ²⁸ Hida:yo: we ko:mba. Niyo: to nowo: a:sa:ma:nigo:l. Sa:so: tambowo: nafa mesea:kiyo:, niyo: waga tili doma:no:wa:le a:la:bo:, ho:lono: tambowo: ne alan kele asula:sen. ²⁹ Keliso kaluka:isaleya: ini tilidabuwo: halaido:lo:ma dowab amio:, nelo: nofolaki, kele asula:sen. A:la:ta:ga: kalu noma:yo: Keliso kaluwo: susululia:sa:ga:, man mogago:wo: dimidab amio:, ne mo:beaki kulufa:ya:sen.

11:25: Ilig 16.22, 14.19

11:26: Ilig 9.23, 14.5

30 No: no: n wi wabuluma: no: wo: mo: asulab ko: sega, kalu nolba: yo: ini wiyo: wabudab ko: lo:, niyo: to we sa: ma: nigo: l. Kelego: ne amilo: fa: la: dowab a: ma: sa: lakiyo:, ne amio: halaido: lo: malo: b a: la: widaki gab ko: lo:, ne halaido: lo: ma dowab a: ma: ilikiyo:, no: no: n wiyo: a: na wabuluma: no:.

31 Nili Alan Ya: suwa: iya Gode, E wilo: a: lab ko: lo:, niliyo: e wabuda: mela: no: A: la: ta: ga: niyo: madali towo: mo: sa: lab a: la: bo:, Gode ene asulufo: lab.

32 Damaskas amisa: n a: namio:, amisa: ndo: bo: fo: lowan misa: kalu e, gamani misa: kalu alan Aletas e ha: ga dowo: ko: lo:, amisa: ndo: bo: fo: lowan kalu eyo: ne ta: lima: ki a: la: ta: ga: yo:, ame kaluwo: toga bo: fo: melea: ki ta: fo:.

33 Ko: sega no: no: n miliya: yo: ne asa disa: la: sa: ga: yo:, amisa: n alan amilo: ilif tolo: ho: gulu a: nami hena to: lolo: A: la: gabiki, gamani kalu iliyo: ne mo: ta: liabiki, ga: li ane.

12

Fo: l elo: ofo ba: ba: o: lia: e halaido: lo: ma dowo: o: lia: yo: kolo: sio:

1 Man wema: yo: hendele mo: asuwa: fa: ib ko: sega, niyo: no: no: n wiyo: a: wabuluma: nigo: l. Alana: to ko: lo: wo: no: lelo: delen a: no: kalaba wido: o: lia:, ofolo: ba: dan man a: no: lia: yo: niyo: sa: ma: nigo: l.

2 Ne asulo:, donayo: do: a: la: ta: ga: fa: la: da: ino: ta: ta: ga: mio: a: namio:, Keliso kalu nowo: * Gode eyo: kalu a: no: dia: sa: ga:, Hebene

---

11:32: Ilig 9.23-25 * 12:2: Fo: l eyo: ene wiyo: mo: duluba: no: asulakiyo:, kelego: e amilo: fa: la: dowo: a: no:, kalu noma: lo: dimido: wo: au bale sio:.

hen asol, Godelo: a:lab a:na dia:gane. E do:mo: o:lia: anelalikiyo:lo:, o: e do:mo:wo: ta:ta:ga: anelalikiyo:lo:, ne mo:asulab, ko:sega Gode e asulo: ko:lo:lab. ³⁻⁴ Kalu a:no: Gode eyo: ene sagalema:no: hen a:na tililia:gane, niyo: a:la:asulab. E do:mo:le a:laba:le, o: do:mo:wo: ta:fo:wa:le, ne mo:asulo: ko:sega Gode e asulo: ko:lo:lab. E a:na ha:na:sa:ga:yo:, to elo: dabu a:no: walama:no:wo: aundo:ma dowo: elena ba:ba:. A:la:ta:ga: to a:no: mo:sama:kiyo:, eleyo: difa:. ⁵ Niyo: kalu we o:ngo:ma: wiyo: o:li wabuluma:no:, ko:sega no:no:n wiyo: mo:wabudaki, ne amilo: halaido:lo:ma dowab a:no:leko: wabuluma:no:. ⁶ Hendele no:no:n wiyo: wabuluma:no: dowo: kibo:bowo:, to a:no: halabo: mo:so:mo:lo. Mo:wo: ha:, niyo: to hendeleyo: ko:lo: so:mo:lo. Ko:sega kalu noma:yo: wi alano: nemo: dimiabena:kiyo:, niyo: no:no:n wiyo: mo:wabuluma:no:. Iliyo: man nilo: dimidabo: ba:daki a:la:ta:ga: to man nilo: widabo: da:dakiyo:, man a:no: aloba:daki ne a:nami asuluma:ib. ⁷ Gode eyo: kelego: nemo:lo: kalab amilo: wido: a:no:, nafale dowaki, kelego: nowo: a:ma: tininila: ko:lo:lab. Ko:sega no:no:n: ne nafale a:la:asulaki, nolo: ni tinio: a:la: asulabena:kiyo:, Gode eyo: kelego: nowo:, ni do:mo: amilo: do:mo gulu alifa: o:ngo: ko:lo:, ne amio: fa:la:doma:ki ta:fo:. Kelego: a:no:, Sa:da:na:ya: iliga:felo: kalu o:ngo: dowaki, ne mogagila:ma:ki mio:. ⁸ Niyo: ho:len otalen a:namio:, kelego: a:no: dila:ma:kiyo:, Alanbo:wo: halaido: dulugu sio:. ⁹ Ko:sega eyo: nemo:wo: a:la:sio:, “Halaido: nilo:ma:yo: kaluka:isale

halaido:lo:ma dowab a:no: mada ilili alita:sen. A:la:fo:ko:lo: nili ha:fo: disa:lan man a:no: gi ami ege alima:ib. Kaluka:isaleyo: halaido:lo:ma dowab amio:, halaido: nilo:wo: mada alan dowaki, ha:fo: disa:lan man nilo:ma:yo: gio: o:li ilili alifa:no:.” Alan eyo: a:la:sio:. A:la:fo:ko:lo: Kelisowa: ene halaido:wo: ne amio: doma:kiyo:, ne halaido:lo:ma dowab a:no: sagalaki kalaba sa:ma:no:. ¹⁰ A:la:go:ko:lo: Kelisowa: ene wiyo: duluguma:kiyo:, ne halaido:lo:ma dowab amio:lo:, kalu noma:yo: ne wa:la: sa:ndab amio:lo:, hida:yo: ko:li ko:lilo: a:no: nelo:wa fa:la:dowab amio:lo:, kalu noma:yo: ne mogagilab amio:lo:, ne sagala:sen. Mo:wo: no:no:n ne halaido:lo:ma dowab amio:, ho:len a:namio: ne hendele halaido:wo: a:na dowa:sen.

Fo:l eyo: Kolin tilidabu kaluka:isale a:no: nafa mesea:ki asula:sen

¹¹ To nilo: so:lo:l we, ne no:nolo: kalu o:ngo: dofo:liki so:lo:l. Giliyo: nemo:lo: dimido: a:ma: ilikiyo: niyo: a:na so:lo:l. Giliyo: man nafa nilo:wo: o:li sahadaloma:no: dowo: ko:sega, giliyo: a:la:bo: mo:dimidaliki, to a:no: no:no:n sahadalowo:. Giliyo: kalu nolo:, iliga:felo: kalu alandeyo: o:m a:la:asulab. Hendele ne wilo:ma kalu, ko:sega nanog ililo: dimido: a:ma:yo: nilo: dimida:sen a:no: mo:tinio: ko:lo:lab. ¹² Ne gi o:lia: elen amio:, hida:yo:wo: diaki halaido: kagatakiyo:, ele ba:ba:no: kelego:wo:lo:, nanog halaido:wo:lo:, molo ha:na:no: ko:li ko:lilo: a:no:lo: gimo:wo: wida:len. Gio: ne iliga:felo: kalu

hendelo:b a:la:bo:ba:kiyo:, niyo: man a:no: ko:lo: wida:len. ¹³ Giliyo:, “Fo:l eyo: sa:s nolbo:wo: mada nafale asuwa:tab ko:sega nimo:wo: hebda:su asuwa:tab,” a:la:asulab. Hendele nilo: sa:s nol amilo: dimida:sen a:no:, niyo: gimo:wo:lo: man imilig a:no:ko: dimido:. Ko:sega kelego: imilise nowo: gilo: amio: niyo: mo:dimido:. Niyo: ma:no:lo: doba:da:lo: ne ko:lo: bo:fo:mela:no:wo: gimo:wo: moleyo: mo:ha:iyo:. A:no: ne hala go:wa:le? A:la:go:lalega giliyo: nilo: hala dimido: a:no: ga:lila:bi.

¹⁴ O:go: ne gilo: amio: asol mia:nigo:l ko:lo:, ho:len a:namio:lo: niyo: gimo:wo: moleyo: mo:ha:nima:no:. Mo:wo: niyo: gili kelego: dia:no:wo: mo:asulo:. Ne gi asuwa:fa:no: asulab. Gio: asulab, so:wa iliyo: iya ano o:lia:yo: mo:tilidoma:ib ko:sega, iya ano o:lia:ma:yo: so:wayo: ko:lo: tilidowa:sen. ¹⁵ Hendele, no:no:n kelego: da:lab a:no: tambo a:la:ta:ga:, no:no:n mela:no:wo:lo:, gio: ko:lo: asuwa:takiyo:, ne sagala:liki wala:ma:no:. A:la:go:ko:lo:, niyo: gimo:wo: ha:fo:wo: mada alan disa:lo:l. Ko:sega giliyo: nemo:wo: ha:fo:wo: mo:hagale disa:ma:iba:le? ¹⁶ Ne ko:lo: bo:fo:mela:no:wo: kelego: gililo:wo: mo:dia:sen. Giliyo: a:la:bo: asulo:. Ko:sega kalu nolba:yo: man nilo: a:no: ko:lo: sa:lakiyo: a:la:sa:ma:ib, “Eyo: enena:ma:la: asuwa:foma:kiyo:, nimo:wo: do:lo:le sa:laki, dehege sa:lab.” ¹⁷ Iliyo: a:la:sio: ko:sega, niyo: kalu nolo: gilo:wa iliga:fo: a:namio:, kalu i a:ma:yo: ni wiya a:la:ta:ga:yo:, gio: mogagila:yo:? ¹⁸ Taituso: gilo:wa mena:kiyo:, niyo: emo:wo: halaido: sio:

a:la:ta:ga: niyo: nao nowo: e o:lia: iliga:fo:. Ko:sega Taitus eyo: gio: dikida:sa:ga:yo: kelego: gililo:wo: dilo:bowo:? A:la:baka! Na:no: asulo: imilise dowo:sen. A:la:ta:ga: na:no: man imilise o:leo:ngo: ka kudu ha:na:sen.

¹⁹ Giliyo: a:la:asulab, “Fo:l eyo: nili siwa:l amio: digalo: doma:nikiyo:, emo:lo: diga:di sa:lab a:na ilikiyo:, eyo: towo: a:ma:la: nodo sa:la:lab.” Gio: a:la:bo: asula:so:bo. Nio: Kelisowa: ene nanog dian kalu dowo: ko:lo:, nanog nililo: dimida:sen a:no: Gode eyo: ba:da:sen. Ni mili, nililo: dimida:sen a:no: tambo, gio: ko:lo: halale alifoma:ki dimida:sen. ²⁰ Nelo: kele asulabo: we. Ne gilo: kona ya:ga:yo:, gio: kalu nilo: asulab o:leo:ngo:wo: mada mo:elena ba:ba:no:. A:la:ta:ga: giliyo: ne ba:dakiyo:, kalu gililo: ba:ba:no: asulo: o:leo:ngo:wo: mo:ba:ba:ib. Ne ya:sa:ga:yo: man we o:ngo:wo: gi usamio: dowo: elena ba:ba:nigo:ba:le? Towa:lo: kegan mano:lo:, etean mano:lo:, gadian mano:lo:, kalu nowo:mbo:lo: mo:bean mano:lo:, madali yo:ido: to sa:lan mano:lo:, sada:dan mano:lo:, kailan mano:lo:, a:la:ta:ga: yo:le downan man a:no: ko:lo: tambo ba:ba:nigo:ba:le? ²¹ Nelo: tagilabo: we. Ne wa:ka gilo:wa ya:ga:yo:, kaluka:isale modo: tamin amilo: man mogago: dimida:len a:no:, iyo: asulo: mo:nodolaki, o:dimida:lana ba:ba:no:. Iliyo: heyo: man ko:li ko:lilo: a:no:lo:, uwo: dian man a:no:lo:, a:la:ta:ga: digalilan man a:no:lo: o:dimida:lab ko:lo:, Gode eyo: mogago: gililo: dimida:lab a:no: nemo: widalikiyo:, ne sendeloma:no:.

13

Man mogago:wo: mo:dimidama:ki, hagugu sio:

¹ O:go: ne gilo: amio: asol mia:nigo:l. Godeya: ene to sa:sa:lo: a:namio: a:la:sio:, “Kalu a:la:ya:le o: otalena:ya:le kalu noma: mogago: dimido:wo: ba:ba:ka: a:la:sa:lalega, giliyo: to a:no: hendelelo:b a:la:asula:bi.” ² Ne gilo:wa andeb mio: amio:, ne gi o:lia: ilikiyo: kalu tamin amilo: mogago:lo: dimida:len imo:wo:lo:, kaluka:isale tambomo:wo:lo: hagugo:wo: sio:. A:la:ta:ga: o:go: ne ko:na: ilikiyo:lo:, niyo: gimo:wo: to imilise a:no:ko: wa:ka a:sa:sa:liga:to:l. To a:no: we. Ne wa:ka gilo: amio: yalikiyo:, kalu mogago:lo: dimida:len a:no: ga:li hamana:kiyo:, madalilo: mo:ta:fa:no:. Niyo: iyo: digalema:no:. ³ A:la:do: dimidama:no:wo: mo:wo: we. To nilo: wida:lo:l we Kelisowa: ene towo: hendele widaba:le a:la:bo: gio: kedab ko:lo:, gio: fanda asuluma:kiyo:, niyo: sa:ma:nigo:l. Keliso eyo: man gililo: a:no: ko:lo: digalakiyo:, e mo:bo:sulaki ene halaido:wo: gimo:wo: hendele walama:ib. ⁴ Hendele, tamin amio: e halaido:lo:ma dowabikiyo:, kalu nolba:yo: e i malan amio: a:na sana sowo:. Ko:sega o:go: Godeya: ene halaido: a:na ilikiyo:, e mela:no:wo: dia:sa:ga: a:lab. A:la:ta:ga: nio: eya dowab amio:, e ko:lo: halaido:lo:ma dowo: o:leaumbo:, nio:lo: o:leo:ngo: dowab. Ko:sega Godeya: ene halaido: a:na a:la:ta:ga:yo:, nio: Ya:su o:lia:yo: mela:no:wo: a:lab ko:lo:, niliyo: gio: asuwa:taki nanogo: dimidama:no:.

⁵ A:la:fo:ko:lo: giliyo: tili dabuwo: hendele a:laba:le a:la:bo: ginino: alobana boba. A:la:ta:ga: ginina:ma:la:yo: a:la:bo: da:fe kelema. Tilidabuwo: hendele a:labo:lalega, Ya:su Keliso e ge amio: a:lab a:la:asuluma. Ko:sega gio: tilidabuwo: da:fe ba:ba: amio: aundo:ma dowo:lalega, E gi o:lia:lo: mo:a:lab. ⁶ A:la:gabiki Gode eyo: niliyo: ene nanogo: hendele dimidabo:lo:b a:la:bo: kalaba widab ko:lo:, giliyo: o:li asuluma:ib. ⁷ Giliyo: to nililo:wo: gola ba:daki man mogago:wo: dimidabena:kiyo:, niliyo: gio: Godemo: asuwa:foma:ki dulugu sa:la:sen. Nililo: asulab a:ma:yo:, nio: nanog nafale dimido:l a:la:widaki go:ma. Ko:sega niliyo: gio: man nafale dimidama:ki asulab. O:go: giliyo: a:la:dimidalega, nio: halaido:lo:malo: o:ngo: widakigab ko:sega a:no: o:li. ⁸ Giliyo: man digalo: a:no: o:ma dimida:leno:lalega, niliyo: wa:kabiyo: mo:digalema:no:. Nanog nililo: dimido:l a:ma:yo:, man digalo: a:no: ko:lo: fa:la:doma:ki ga:sen. ⁹ Tilidabu gililo:wo: halaido: dowab amio: nio: sagala:sen. A:la:ta:ga: nio: wilo:malo:ngo: dowalikiyo:, a:no:lo: o:li. Gili tilidabuwo: halaido: fa:la:dowa:sa:ga:, ilili alifoma:kiyo:, niliyo: Godemo: dulugu sa:la:sen. ¹⁰ Gili tilidabuwo: halale alifoma:kiyo:, Alan eyo: nanog a:no: nemo: bo:fo:melea:ki da:feyo: ko:lo:, niyo: nanog a:no: dimidakiyo:, gili tilidabuwo: mo:bidila:ma:no:, analima:ki dimida:sen. A:la:fo:ko:lo: ho:len ne gilo: amilo: mia:no: a:namio:, niyo: to halaido:wo: gio: digalaki mo:sama:kiyo:, o:go: ne ko:na: ilikiyo:, niyo: to halaido: we gimo:wo: a:na

sa:sa:liga:to:l.

Sagalo: towo: sio:

¹¹ Ni nao nado i, niyo: to we sa kedetakiyo:, gio: sagala:bi a:la:so:lo:l. Giliyo: ni towo: di-nafa da:dakiyo:, gili tilidabuwo: mada halaido: doma:kiyo:, giliyo: migi kuda:bi. A:la:ta:ga: gio: tambo asulo:wo: imilise o:leo:ngo: mada dowakiyo:, gegelebo: ha:sa dowa:bi. A:la:galikiyo: Gode e gi o:lia: doma:ib. Gode a:no: ha:fo:lo: disa:lan a:la:ta:ga: ha:salo: dowano: o:m. ¹² Gao nol o:lia: sagale alitakiyo:, ebean aumbo: mim-ila:bi. ¹³ Godeya:no: kaluka:isale tambowa:yo: sagalo: towo: gimo: saga:tab. ¹⁴ Alan Ya:su Kelisowa: ene ha:fo: disa:lan man a:no:lo:, Godeya: enedo: alan asulan man a:no:lo:, a:la:ta:ga: gio: uwa ege doma:kilo: ta:tan Mama Malilo: a:no:lo: gi o:lia: dowa:biyo:.

**Godeya: To Nafayo: We
The New Testament, Genesis, and Ruth in the Kaluli
language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Kaluli long
Niugini**

copyright © 1998-2022 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Kaluli

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2024-02-28

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Feb 2024 from source files dated 28 Feb 2024

b1d455ca-c4bb-5822-b79f-8fad97c5b77